

1. מבוא כללי

א. הסקטור העסקי — ההתפתחויות העיקריות ומדיניות הממשלה

בשנת 1987 גדל התוצר העסקי בכ־7 אחוזים¹, לאחר עלייה של כ־4 אחוזים ב־1986 — שיעור ניכר לא רק בהשוואה לקיפאון, ששרר בצמיחה במחצית הראשונה של שנות השמונים, אלא גם בהשוואה לכל התקופה שמאז 1973. הגידול לא התרכז במוצר או בשימוש מיוחד, אלא הקיף את כל הענפים וענפי המשנה (לוח ו־2). אפילו בענף הבנייה, שבו ירדה הפעילות ירידה רצופה במשך חמש השנים הקודמות, עלה התוצר בשיעור דומה למוצע הסקטור העסקי כולו. יוצא הרופן היחיד הוא ענף החקלאות, שתוצרו גדל ב־11 אחוזים, הודות לשנת ברכה מיוחדת: שפע הגשמים תרם הן לגידול היבולים והן לחיסכון בתשומות. גם בתיירות ניכרה ב־1987 התאוששות מהירה, לאחר ירידה ב־1986, מסיבות הקשורות במצב הביטחוני.

מצד הביקושים המקומיים יש לציין את תרומתן של הצריכה הפרטית ושל ההשקעות בבנייה לתוצר העסקי (כ־3 אחוזים וכאחוז אחד, בהתאמה). גם היצוא תרם בשנה האחרונה כ־3 אחוזים לתוצר העסקי, לעומת אחוז אחד בשנה שקדמה לה. (ראה גם פרק ב' ולוח ב־3.)

גידולו המהיר של התוצר העסקי לווה בעלייה ניכרת של תשומת העבודה (כ־4 אחוזים, לאחר 2 אחוזים ב־1986) ובגידול איטי של מלאי ההון הפיסי (כ־2 אחוזים). מובן, כי בתקופה של התאוששות והתחלת צמיחה מהירה יחסית, תגובתה של תשומת העבודה — גורם הייצור המשתנה — מהירה מזו של תשומת ההון. ואמנם, גם בהשקעות בנכסים קבועים בענפי המשק היתה בשנת 1987 תפנית — גידול של כ־14 אחוזים במבנים, בציוד ובכלי תחבורה, שיתבטא במלאי ההון של תחילת 1988 (לוח ו־1). השינויים בתוצר, מעבר לאלה שמקורם בגורמי הייצור, מתבטאים בשינויים בפריון. הן פריון העבודה (התוצר לשעת עבודה) והן הפריון הכולל (התוצר ליחידה משוקללת של הון ועבודה) גדלו ב־1987 בשיעורים גבוהים יחסית. האחרון עלה בשנתיים האחרונות בכ־2½ אחוזים בממוצע שנתי — לאחר עלייה אפסית בשנים 1980 עד 1985 ועלייה בת 1.3 אחוזים בממוצע שנתי בין 1973 ל־1979 (לוח ו־3).

אומדנים אלה מעידים, כי מדיניות הייצוב הכלכלי, המופעלת מאמצע 1985, החלה לשאת פירות ריאליים. נראה, שריסון האינפלציה והאווירה החדשה במשק אכן פועלים להאצת הצמיחה, תוך גידול הפריון — לאחר שבמחצית הראשונה של שנות השמונים שררו קיפאון בצמיחת התוצר־לנפש ופריון אפסי, וזאת, כנראה, בגלל האינפלציה הדוורת, התנודות החריפות באמצעי המדיניות הכלכלית ואווירה כללית של משברים. כך, לדוגמה, פגיעה אירוורדואת, תולדת האינפלציה, ביכולתן של הפירמות לתכנן את השימוש בגורמי הייצור ואת שיווק המוצרים, והניעה אותן להפנות משאבים רבים לתחום הפיננסי.

גורם נוסף המשפיע על הצמיחה הוא גידול האוכלוסייה, המשקף את העלייה לארץ את הירידה ממנה ואת שיעורי הילודה בשנים קודמות. ב־1987 חל שיפור בשלושת הרכיבים: מספר העולים גדל (מ־9 לכ־13 אלף), הירידה, כנראה, הצטמצמה (מ־17 ל־10 אלפים)², ופסקה ההצטמצמות של קבוצת הגיל 30-20 — קבוצה בעלת

¹ ראה גם פרק ב', "התוצר והביקושים", סעיף "התוצר העסקי". השינוי בתוצר נמדד כאן מצד ענפי המשק, ולגבי רוב השנים הוא שונה במקצת מזה המתבסס על נתוני החשבונאות הלאומית. בשנים 1986 ו־1985 מתקבל שיעור שינוי גבוה יותר מצד החשבונאות הלאומית, בעוד שב־1987 האומדן דומה בשני החישובים.

² הנתונים מתייחסים למעשה לישראלים שיצאו מהמדינה ב־1986 ולא חזרו בתוך 12 חודשים.

לוח ו' - 1

אינדיקטורים עיקריים להתפתחות הסקטור העסקי, 1960 עד 1987
(העלייה או הירידה (-) הכמותית, ממוצעים שנתיים, אחוזים)

1987	1986	1985	-1986 1987	-1980 1985	-1973 1979	-1966 1972	-1960 1965	
7.3	4.1	2.7	5.7	2.4	3.9	9.1	8.9	התוצר'
4.3	2.1	-0.0	3.2	1.1	0.8	2.7	4.6	תשומת העבודה'
2.4	2.3	3.1	2.4	3.6	6.3	7.5	10.4	מלאי ההון'
17.0	0.7	-6.7	8.6	-0.7	2.6	7.6	8.6	ההשקעות
2.9	2.0	2.7	2.4	1.3	3.1	6.3	4.2	פרייון העבודה'
-1.8	0.2	3.1	-0.8	2.5	5.5	4.7	5.6	עתירות ההון'
3.6	2.0	1.7	2.8	0.5	1.3	4.9	2.5	הפרייון הכולל'
								יצוא סחורות ושירותים
10.5	4.8	7.3	7.6	4.8	9.1			למעט שירותי הון
3.4	16.6	18.1	9.8					המימון'
								צריכת אנרגיה
3.4	0.7	-4.6	2.0	-1.7	-0.3			לשימושים הסופיים'

- (1) התוצר המקומי הגולמי במחירי גורמי הייצור.
- (2) שעות עבודה בפועל. מקור הנתונים סקר כח אדם.
- (3) מלאי ההון בתחילת שנה לעומת תחילת השנה הקודמת.
- (4) תוצר לשעת עבודה.
- (5) הון לשעת עבודה.
- (6) התוצר ליחידה משוקללת של הון ועבודה. משקלה הממוצע של העבודה הוא 68 אחוזים.
- (7) האשראי לטווח בינוני וארוך (במונחי דולר) כולל חידוש אשראים.
- (8) אנרגיה, במונחי שווה ערך טון נפט ליחידת תוצר. הנתונים נסכים על כל המשק ולא רק על הסקטור העסקי.

השפעה רבה על הביקוש לדיור ועל החיסכון — עם כניסת דור הבנים של נחשול הילודה הגדול של סוף שנות הארבעים לקבוצת גיל זו. על גורמים אלה ניתן להוסיף את השפעתן החיובית של הירידות במשקל הסקטור הציבורי ובגירעון הממשלתי, של הצעדים הראשונים ברפורמה בשוק ההון ושל ירידת שיעורי מס הכנסה, ולעומתם — את ההשפעה המצמצמת של גידול השכר הריאלי ועליית הריבית הריאלית.

גידולם של הייצור והפרייון ב־1987 לא לווה בעלייה מתאימה של רווחיות היזמים בסקטור העסקי. מאחר שהרווחיות היא סעיף "שאריתית"⁹, המושפע מכל הגורמים שפעלו על סקטור זה, ולא את כולם ניתן לכמת — קשה לאמוד במדויק את התוצאה הסופית. נציין את כיווני ההשפעה של העיקריים שבגורמים אלו: עלות העבודה — השכר הריאלי לשעת עבודה מנקודת מבט המעביד — עלתה בשנה האחרונה בכ־5 אחוזים, לאחר כ־15 אחוזים בשנה הקודמת, ומכאן שגם השנה גדלה עלות העבודה יותר מהפרייון לעובד (בכ־2 אחוזים). גורם זה חשיבותו רבה, שכן משקלה של עלות העבודה בתוצר הסקטור העסקי בשנתיים האחרונות הוא למעלה מ־60 אחוזים. (ראה גם פרק ר', "התעסוקה והשכר").

⁹ מבחינת ההגדרה ה"רווחיות" כאן היא ההפרש בין הערך המוסף לבין השכר והוצאות המימון. הוצאות המימון (הריבית נטו) הן תשלומי הריבית על האשראי פחות תקבולי הריבית על ההשקעות הפיננסיות. במידות למעשה הרווחיות כוללת גם טעויות והשמטות.

לוח 2-

התוצר המקומי הגולמי, במחירי גורמי הייצור, 1960 עד 1987
(אחוזים)

סך כל	מסחר	בנייה	חשמל	תחבורה	תעשייה	חקלאות	
הסקטור	ושירותים		ומים	ותקשורת			
העסקי							
ההרכב הענפי של התוצר במחירי 1980							
100.0	33.8	19.4	3.5	11.1	22.2	10.1	1960-63
100.0	29.0	18.5	3.7	12.8	28.1	7.8	1970-73
100.0	31.1	13.0	4.0	13.4	28.7	9.8	1980-83
100.0	32.5	9.5	4.0	14.1	29.6	10.2	1985-87
העלייה או הירידה (-) בתוצר לפי תקופות משנה							
5.7	5.4	3.2	6.3	6.7	7.0	5.8	1960-87
8.9	4.6	11.1	10.2	10.3	13.4	6.7	1960-65
9.1	9.0	7.9	9.1	10.8	10.3	6.4	1966-72
3.9	4.8	-1.7	5.1	4.9	4.8	5.9	1973-79
2.4	3.1	-1.8	2.5	2.8	2.2	5.4	1980-85
5.7	7.1	2.6	6.3	4.9	5.5	5.6	1986-87
העלייה או הירידה (-), שנה לעומת קודמתה							
10.3	7.8	16.2	10.2	13.5	9.5	5.4	1970
12.0	12.5	12.9	9.9	14.7	10.5	10.3	1971
11.9	10.6	15.2	12.0	13.0	11.9	7.2	1972
3.9	3.9	3.9	3.9	4.7	4.5	-0.3	1973
4.0	3.6	0.4	4.2	4.3	5.1	10.1	1974
2.2	0.3	3.3	4.9	-1.6	3.1	8.9	1975
3.0	4.7	-11.7	5.6	6.3	7.6	8.0	1976
2.3	3.2	-13.9	5.6	8.7	5.2	8.0	1977
6.5	11.7	-0.2	6.3	6.6	5.0	4.9	1978
5.3	6.6	8.1	5.2	5.9	3.4	2.4	1979
-0.6	-1.6	5.8	-0.8	-3.9	-2.3	5.2	1980
4.9	7.2	0.8	5.9	5.5	2.3	10.0	1981
2.6	5.2	-2.4	3.4	-0.2	0.3	11.0	1982
4.0	4.7	-1.2	3.0	7.9	4.0	3.6	1983
1.0	-0.9	-7.1	2.4	5.2	5.4	-1.4	1984
2.7	4.3	-6.3	1.0	2.7	3.9	4.7	1985
4.1	7.0	-2.8	7.6	1.9	5.2	0.8	1986
7.3	7.3	8.2	5.0	7.9	5.8	10.6	1987

גידולה הניכר של עלות המימון השנה השפיע לשלילה על הרווחיות בכל הענפים, פרט לענף הבנקאות. אמנם משקלה של עלות זו בתוצר העסקי (כ־5 אחוזים בשנה האחרונה, לפי אומדן גס), קטן בהרבה ממשקל העבודה, אך נראה שהיתה עלייה ניכרת הן בנפח האשראי ובעיקר בשיעורי הריבית הריאלית הממוצעת ששילם הסקטור העסקי (תוספת של כ־4 אחוזי תוצר בסך הכול): הריבית הריאלית על סך האשראי הבנקאי לזמן קצר (כולל למשקי בית) גדלה מכ־7 אחוזים ב־1986 ל־20 אחוזים ב־1987, וגם סך יתרת האשראי לזמן ארוך התייקר, בממוצע, אם כי בשיעור זעיר. לעומת זאת ירדה השנה הריבית על זרם האשראי להשקעות לזמן ארוך, בכאחוז אחד. (ראה גם פרק ח', "שוקי הכספים וההון"). המחיר הריאלי של סל אשראי — כולל אשראי חופשי, אשראי מכוון, אשראי של ספקים מחו"ל ופמל"ה — נאמד ב־1987 בכ־10 אחוזים, אולם יש פיזור רחב בין ענפי המשק השונים: בעוד שהמחיר הריאלי הממוצע של הסל הכולל לענפי התעשייה עתירי היצוא היה כ־5 אחוזים בלבד, היה מחירו של הסל המתאים לענפי התעשייה המוכרים בעיקר בשוק המקומי כ־9 אחוזים בממוצע, לחקלאות כ־11 אחוזים, ולענף הבנייה כ־15 אחוזים. למותר לציין, כי ככל שהפירמה הרבתה להשתמש באשראי חופשי לטווח קצר, כן עלה מחירו הממוצע של הסל שהיא צרכה, והריבית הריאלית השולית הגיעה ב־1987 לכדי 40 אחוזים — שיעור ניכר לפי כל קנה מידה. (עם זאת יש להזכיר כי הריבית לזמן קצר ירדה ירידה ניכרת לקראת סוף השנה.) הריבית השולית חשובה במיוחד לפירמות קטנות חרשות. כמו כן היו פירמות, שמסיבות רבות, במיוחד לאחר ריסון האינפלציה, מצאו את עצמן עם מבנה פיננסי שלא איפשר את המשך פעילותן. פיזור רחב של שיעורי הריבית מעיד על פיזור רחב של שיעורי הרווח בין פירמות ובין ענפים. מצב הכנסים שונה, שכן רווחיהם עולים עם עליית הריבית נטו שמשלמים יתר הענפים — דבר שאפיין, כנראה, ענפים ומפעלים רבים ב־1987. הירידה בשיעורי מס ההכנסה פעלה בכיוון הפוך על הרווחים, עם הפעלת השלב הראשון של הרפורמה במיסוי חברות ועצמאיים, שעיקרה הורדת רמת המס המרבי מ־60 ל־48 אחוזים. ההשפעה החיובית על הרווחיות נטו ברורה, אך עדיין קשה לכמת את פעולתו הישירה של שינוי זה לתמרוץ העבודה ולהגברת הפריזון, ההשקעות והצמיחה.

לוח ו' - 3

פריזון העבודה והפריזון הכולל בענפי המשק בסקטור העסקי 1960 עד 1987 (העלייה או הירידה (-), ממוצעים שנתיים, אחוזים)

	1960- 1965	1966- 1972	1973- 1979	1980- 1985	1986- 1987
פריזון העבודה והתוצר לשעת עבודה					
חקלאות	8.2	8.6	8.0	4.2	5.2
תעשייה	6.3	6.6	3.2	1.9	2.3
תחבורה ותקשורת	3.5	7.0	5.2	3.0	1.0
חשמל ומים	10.2	9.5	1.6	1.4	3.2
בנייה	3.5	2.6	-0.9	-1.1	1.0
מסחר ושירותים	-0.2	6.2	3.0	-0.2	2.8
סך כל הסקטור העסקי	4.2	6.3	3.1	1.3	2.4
הפריזון הכולל והתוצר ליחידה משוקללת של הון ועבודה					
חקלאות	5.6	6.6	5.7	3.6	5.2
תעשייה	6.1	6.0	1.1	0.3	2.1
תחבורה ותקשורת	0.9	4.7	3.2	2.3	1.7
חשמל ומים	5.3	6.7	0.4	-0.7	3.5
בנייה	2.5	2.2	-1.7	-1.4	2.0
מסחר ושירותים	-3.6	4.1	1.4	-0.6	3.1
סך כל הסקטור העסקי	2.5	4.9	1.3	0.5	2.8

גם מצד תשומות הביניים היתה, כנראה, השפעה חיובית קלה על הרווחיות. תשומת החומרים הוזלה ב־1987, עם ירידת המחיר היחסי של תשומות מיבוא. עליית מחירי התשומות בתעשייה נפלה בכ־2 אחוזים מזו של מחירי התפוקה התעשייתית. נוסף על כך ירדו המחירים המקומיים היחסיים של הדלקים השונים המשמשים כתשומות בענפי המשק. חשיבותה של ירידה זו גדולה בעיקר בענפים או מפעלים עתירי אנרגיה, כחשמל, מים, תחבורה ומפעלים כימיים שונים.

הצמיחה המהירה היחסית ב־1987 אינה מבטיחה, כמובן, את המשכה בשנים הבאות, וזאת לא רק בגלל התנאים המיוחדים לשנה זו; גידול נמשך ומשמעותי של התוצר לנפש ושל הפריזון תלוי הן ביציבות כלכלית נמשכת והן במדיניות ענפית עקיבה, שאינה מעוותת את הקצאת המקורות במשק. מאז שינוי המדיניות הכלכלית באמצע 1985 ננקטו מספר צעדי תיקון, רובם במסגרת ה"רפורמה בשוק ההון", שבמרכזה המטרה לצמצם את מעורבות הממשלה בשוק ההון כפרט ובפעילות המשקית בכלל. בשנת 1987 הוסרו ההגבלות על הנפקות הסקטור הפרטי לשוק ההון, אך עוד רבה המלאכה לגמור: הקצאת המקורות משתבשת בגלל תמיכות בגורם ייצור אחד, כהון פיסיו או מים לחקלאות, לעומת מסים על גורמי הייצור האחרים, עבודה והון אנושי — וכן בגלל האפליה המאפיינת את המיסוי, את התמיכות ואת שיעורי ההגנה על הייצור המקומי.

מחקרים⁴ מצביעים על הקצאה בלתי יעילה של התמיכות והמענקים להון באזורי הפיתוח השונים; יתר על כן, הכנסת שינויים בהגדרותיו וביישומו של החוק לעידוד השקעות הון, בעקבות לחצים של בעלי עניין שונים, אינה תואמת את מטרותיו. (כך, למשל, ניסתה הממשלה להגדיר מפעל בחיפה כ"אזור פיתוח", רק כדי לאפשר סיוע במסגרת החוק.) אייזעילות רומה אפיינה גם את חלוקת המענקים למחקר ולפיתוח. כך, לדוגמה, התברר, כי למעשה הופלו לרעה מפעלים קטנים וחדשים. מעורבותה של הממשלה מתבטאת, כידוע, גם בבעלות ישירה על חברות רבות בסקטור העסקי; למרות הניסיונות להעביר חברות לבעלות פרטית, לא היתה בפועל התקדמות משמעותית — לא בהעברה כזאת ולא במציאת הדרך הנכונה לטיפול סימולטני הן בעיוותים הנוצרים בשל קיום מונופולים וקרטלים והן באלה שמקורם בבעלות הממשלתית.

ולבסוף, למדיניות בתחום ההשקעות בתשתית המשקית — תחבורה, תקשורת, חינוך טכנולוגי וכיו"ב — נודעת השפעה מכרעת על יעילות הייצור בסקטור העסקי: "צווארי בקבוק" בייצור ובשיווק עלולים לנבוע מקשיים בתקשורת (למשל מחסור בטלפונים) ומקשיי תחבורה (כצפיפות בדרכים ופקקי תנועה), ונראה, כי בעיה אחרונה זו החריפה במידה ניכרת בשנים האחרונות. למרות שיש סברה, כי שיעור התשואה הצפוי של השקעה בפרויקטים תחבורתיים רבים הוא אפילו גבוה מזה של כל השקעה אלטרנטיבית — אין הממשלה מקצה לכך את המשאבים הדרושים, וכן אינה מצליחה להתגבר על אי־היעילות ועל הקשיים הביורוקראטיים בתחום זה. (הסבר ראה בסעיף "התחבורה והתקשורת" להלן.) כדאי לזכור, כי לפתרון בעיה מעיקה זו יש השלכות החורגות מעבר להיבט הכלכלי, ודי אם נציין את ההקלה המיוחדת בתחום תאונות הדרכים.

בעיה אחרת, שיטורה בליקויים מבניים, היא משבר החובות בחקלאות. משבר זה החריף בשנה האחרונה — עקב הצטברות חובות, שתפחו והלכו. את פתרון הבעיה הפיננסית יש לכרוך בתיקון הליקויים הכלכליים הבסיסיים שגרמו להיווצרותה (כמפורט להלן, בסעיף החקלאות).

ב. ההתפתחויות בענפי המשק בשנת 1987

התוצר של ענפי המשק העיקריים גדל ב־1987 בשיעור שבין 6 ל־8 אחוזים בכל אחד מענפים אלו — פרט לחקלאות, הנתונה מטבעה לתנודות שנתיות חריפות. מגידול אחיד זה משתקפת כביכול תמונה של קביעות מבנית בסקטור העסקי — על אף תהליך הצמיחה המהיר־יחסית — ותמונה זו כמעט אינה משתנה, גם אם נשווה את ההרכב הענפי לזה של 1985 (לוח ו־2). אולם ממוצעים אלה לענפים העיקריים מסתירים שינויים חדים בתוך כל ענף: כך, למשל, אין זה מפתיע, כי בשנתיים האחרונות (יחד ירדה תפוקת הכותנה בכ־46 אחוזים, ריאלית,

⁴ ראה: שורץ, ר' (1988) "השפעת חוק עידוד השקעות הון על ההשקעות בתעשייה בערי פיתוח", הרצאה בכנס "עיונים בכלכלה 1988" (מתוך עבודת דוקטוראט). ברגמן, א' (1986) התעשייה ומדיניות התעוּש בישראל, בנק ישראל, מחלקת המחקר.

לוח ו' - 4
אינדקסורים להתפתחות ענפי המסחר והשירותים, 1977 עד 1987

ה ת ו צ ר'													ה מ ו ע ס ק י ם			
ההתחלקות				שיעור הגידול הכמותי				ההתחלקות				שיעור הגידול הכמותי				

ואילו תפוקת האבוקרו עלתה כ־64 אחוזים. גם ההתפתחות בתחבורה — שרכיביה תלויים בגורמי ביקוש שונים ונפרדים כמו התיירות, סחר החוץ ותפוקת הבנייה — רחוקה מאחידות: תפוקת התקשורת עלתה במהירות (כ־30 אחוזים בשנתיים אלו), וכן תפוקת התחבורה האווירית (19 אחוזים) והספנות (11 אחוזים), לעומת גידול איטי יותר בתחבורה היבשתית (7 אחוזים). השונות בולטת במיוחד בתעשייה: בעוד שהייצור התעשייתי בענפי ההלבשה, העור, הדפוס והמזון גדל בשנתיים האחרונות בשיעור הנע סביב 30 אחוזים, היתה בענף כליהובלה ירידה מצטברת של כ־13 אחוזים, ובענף האלקטרוניקה — כ־7 אחוזים. הגידול בתעשייה ניוון במידה רבה מהביקוש ליצוא, ואילו הירידה משקפת את משבר ה"לביא" ואת ירידת הביקוש הממשלתי למוצרים ביטחוניים. בדיקה חלקית אף הראתה, כי השונות של שיעורי השינוי בתוצר התעשייתי בשנת 1987 היתה גבוהה במידה משמעותית מאשר במחצית הראשונה של שנות השמונים.

גם התוצר בענפי המסחר והשירותים עלה, כאמור, בשנתיים האחרונות בשיעור דומה למוצר הסקטור העסקי. בענפים אלה, התורמים כשליש מהתוצר העסקי, יש שונות רבה בהתפתחות ענפי המשנה (לוח ו'4). בענף המסחר (הקמעוני והסיטוני) ניכרת, זו השנה השנייה ברציפות, התרחבות רבה של הפעילות, המתבטאת בעלייה גדולה הן של התוצר והן של מספר המועסקים. התרחבות זו תואמת את ההתפתחות של הצריכה הפרטית וכן של היבוא והיצוא בשנתיים האחרונות.

גם השנה בלטה האטה של גידול מספר המועסקים בשירותים העסקיים והמשפטיים. ייתכן שזאת תוצאה מירידת האינפלציה מרמה של מאות אחוזים לכ־20 אחוזים בשנה — ירידה המפחיתה את הביקוש לשירותים אלה. בשנתיים האחרונות ניכרת האטה שיעורי הגידול של תוצר שירותי המחשב.

בתאגידים הבנקאיים נמשך גם השנה צמצום מספר המועסקים, ומשקלם בתשומת העבודה ובתוצר של ענפי המסחר והשירותים ירד לרמה של סוף שנות השבעים. שנת 1987 היתה, כאמור, שנה רווחית מאוד לבנקאות הישראלית: ראשית, עלו המירווחים על המגזר השקלי הלא-צמוד, בד בבד עם עליית משקלו של מגזר זה. יש לציין, כי ביסוס רווחים על מגזר צר לטווח ארוך אינה תופעה רצויה. כמו כן הושפעה הרווחיות מהרפורמה במס ההכנסה, מעלייה ריאלית של העמלות, ומהמשך ההתייעלות בענף — תהליך המתבטא בסגירת סניפים בלתי רווחיים, במכירת נכסים שעלות החזקתם יקרה ואין הם משמשים לפעילות בנקאית. אולם לעומת זאת השנה — בניגוד לשנים קודמות, שבהן פחתו הוצאות הנקים לשכר — הסתמנה עלייה, של כ־17 אחוזים, בשכר הריאלי למשרת שכיר, (כולל בונוסים) הגבוה במידה ניכרת מהעלייה ברוב ענפי המשק.

הצמצום המתמשך של מספר העובדים חל במקביל לירידה בהוצאות הציבור לשירותי הבנקים, בעקבות ירידת האינפלציה, והמשך האוטומציה בשירותים הבנקאיים.

2. החקלאות

א. ההתפתחויות העיקריות בענף⁵

ענף החקלאות מאופיין בשינויים שנתיים חריפים יחסית, בהיותו חשוף במידה רבה לשינויים בתנאי הטבע, נוסף על ההתפתחויות הכלליות במשק. שנת תשמ"ז היתה שנה ברוכה במיוחד לענף: סך התפוקה (הכוללת תוצרת ביניים) גדלה בכ־8 אחוזים, וסך הייצור ליצוא גדל כ־8 אחוזים, לעומת ירידה אשתקד. היצוא החקלאי בפועל הסתכם השנה בכ־600 מיליוני דולרים (פ"ב). התוצר הגולמי עלה בכ־12 אחוזים — שיעור גידול שנתי חריג גם לגבי ענף הידוע בתהפוכותיו. שינויים אלה בולטים על רקע ההתפתחויות בענף בשנת תשמ"ו, שבה ירדו הן התפוקה והן התוצר. חלקו של התוצר החקלאי הגולמי בסך התוצר העסקי (במחיר גורמי ייצור) הסתכם בתשמ"ז

⁵ נתונים והצטיות נסבים על "שנים חקלאיות" (מאוקטובר עד ספטמבר), אלא אם כן צוין אחרת. נתוני התפוקה והמחירים בפרק זה הם בערכים ממוצעים בכל שנה חקלאית.

בכ"8 אחוזים. שינויים ריאליים אלה — בצירוף ההתפתחויות החיוביות במחירים היחסיים (מחירי התפוקה יחסית למחירי התשומות) השנה (וו השנה השלישית ברציפות) — הביאו לעלייה ריאלית של כ"6.3 אחוזים בהכנסה הכוללת מחקלאות, לאחר שירדה אשתקד.

שנת תשמ"ז הצטיינה בכמות גשמים גבוהה מהממוצע הרב-שנתי, דבר שתורם תרומה של ממש הן לכמות היבולים והן לחיסכון בתשומות, לאחר שנתיים שחונות. לפיכך נודעת משמעות רבה יותר לבחינה הרב-שנתית של התפתחות הענף. בממוצע תלת-שנתי גדלו התפוקה ותוצר הענף בכ"3 ר"5 אחוזים, בהתאמה, וההכנסה הריאלית מחקלאות גדלה בכ"7.6 אחוזים (לוח ו'5).

לוח ו' - 5

אינדקסורים לפעילות ענף החקלאות, תשליט עד תשמ"ז (שיעורי שינוי כמותיים שנתיים)

העלייה או הירידה (-) הכמותית לעומת השנה הקודמת					
תשמ"ז	תשמ"ז	תשמ"ה	ממוצע תשמ"ה- תשמ"ז	ממוצע תשמ"ב- תשמ"ד	ממוצע תשל"ט- תשמ"א
(אחוזים)					
7.9	-1.2	2.2	2.9	4.3	2.9
סך התפוקה החקלאית במחירים ליצרן (כולל תוצרת ביניים)					
4.3	0.4	-1.4	1.0	3.1	1.8
התשומה (קנויה ומתוצרת ביניים)					
11.8	-2.9	7.3	5.2	5.6	4.8
התוצר הגולמי					
6.3	-7.9	27.3	7.6	-3.8	5.8
ההכנסה הכוללת מחקלאות*					
גורמי הייצור					
-0.0	1.3	6.2	2.5	-1.2	-0.3
תשומת העבודה*					
0.2	1.3	1.5	1.0	2.5	3.6
מלאי ההון*					
0.3	-0.0	-4.4	-1.4	3.8	3.9
ההון ליחידת עבודה*					
הפריזון					
11.8	-4.1	1.0	2.7	6.9	5.1
התוצר ליחידת עבודה					
11.7	-4.2	3.0	3.3	5.3	3.3
התוצר ליחידת תשומה*					
2.1	5.7	-3.4	1.4	6.2	-0.1
סך היצוא החקלאי*					
4.6	-2.1	-4.9	-0.9	-9.0	-1.9
יצוא הדרים					
0.9	9.8	-2.6	2.6	20.7	1.6
יצוא חקלאי אחר					
המחירים					
10.1	71.9	416.7	113.9	160.4	108.3
השינוי במחירי התפוקה					
6.8	67.4	381.3	104.9	168.7	112.0
השינוי במחירי התשומות הקנויות					
3.1	2.7	7.4	4.4	-3.1	-3.0
השינוי ב"תנאי הסחר"					

- שיטת המדידה של התפוקה והפריזון של ענף החקלאות: בשנים תשמ"ב/ תשמ"ג חושבו התפוקה ופריזון הענף בערכים של חודש אפריל בכל שנה, ואילו מתשמ"ד — במחירים ממוצעים של השנה החקלאית.
 - מיליוני שעות עבודה. מקור הנתונים: סקר כח אדם וסקר משפחות ביוש"ע.
 - מלאי ההון הגולמי במחירים קבועים בתחילת שנה קודמת.
 - תוצר ליחידה משוקללת של הון ועבודה: משקלה הממוצע של העבודה 59 אחוזים.
 - במחירים קבועים בניכוי מדר המחירים לצרכן.
 - על בסיס נתוני יצוא ברזורים במחירים קבועים של שנת 1986. ללא יצוא ליוש"ע. מקור הנתונים: המחלקה לסחר חוץ בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
 - השינוי במדר מחירי התפוקה יחסית למדר מחירי התשומה.
- ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה והישובי בנק ישראל.

גידולה הניכר של התפוקה השנה ציין הן את ענפי הצומת, שנהנו במיוחד מריבוי הגשמים ומהשפעת הסרוגיות בתפוקה, והן את ענפי בעלי החיים, שתפוקתם הכוללת ירדה כמותית בשנתיים הקודמות. גידולה של תפוקת הענף לא לוזה השנה בשינוי בתשומת העבודה; לא חל שינוי משמעותי גם במספר המועסקים (מקומיים ומהשטחים), והוא עמד על 80-85 אלף. חלקם היחסי של עובדי השטחים בסך תשומת העבודה נאמד ב־17 אחוזים. בשיעור המועסקים בחקלאות בכלל המועסקים במשק נמשכה גם השנה מגמת הירידה, והוא היה בתש"ז 5.1 אחוזים, לעומת 6.2 אחוזים בתש"ם. כמלאי ההון לא חל השנה שינוי של ממש. מובן שבעקבות התפתחויות אלה בתוצר ובגורמי הייצור, נמדדה בתש"ז עלייה יוצאת דופן של הפריזון; עם זאת היה גידולו של הפריזון הכולל בממוצע תלת־שנתי 3.3 אחוזים — שיעור הנמוך אמנם משיעור גידולו של הפריזון השנתי בעשור האחרון, אך גבוה יחסית לכלל ענפי המשק.

ההשקעה הגולמית נכנסים קבועים עלתה ב־1987 (קלנדרית) ב־6.5 אחוזים. אמנם גידול ההשקעות השנה מהווה תפנית — שכן ההשקעות ירדו ירידה ניכרת בשנים 1986 ו־1984, ועלו עליית מה ב־1985 — אך לנוכח רוחיותו הנמוכה ומצוקותיו הפיננסיות של הענף נראה, שהשקעות אלה נועדו לשמירה על הקיים; היקף ההשקעות (במחירים קבועים ב־1987) הן ברמה השנתית של ראשית שנות השמונים.

מהנתונים רלעיל כולט הפער, שבין מצבו של הענף בשנה השוטפת לבין המשבר הפיננסי המתמשך, שבו נתונים מגוונים חשובים שלו, והוא מאיים על יציבותם הארגונית והכלכלית. ממרי הבעיה שונים מענף לענף בחקלאות ומצורת התיישבות לרעותה.

ההתפתחות הטכנולוגית בחקלאות — בעולם ובישראל — בשילוב עם עליית רמת החיים, מחייבים, בדרך כלל, הפחתה של מספר החקלאים וריכוז גורמי הייצור בידי מעטים יותר. בתנועה הקיבוצית הועברו עובדים לתעשייה, ואילו בסקטור המושבים גברה המגמה של עבודה מחוץ למשקים, או עבודה חלקית בהם — כל אלה על רקע מאמץ לשמר את המבנה המשפחתי של המשק המושבי (המונע איחוד של יחידות משק), תוך ניסיון לקלוט את בני הדור השני שרצו להשתקע במושבים. בסוף שנות השבעים ראו באינטנסיפיקציה של החקלאות פתרון למחסור בגורמי הייצור (קרקע ומים), ובמקביל ראו ביצוא פתרון לבעיית תוספת התפוקה, כשהשוק המקומי רווי בתוצרת חקלאית. בתקופה זו בוצעו השקעות בהיקף נרחב — לעתים ללא הצדקה כלכלית — והשקעות לזמן ארוך מומנו באשראי לזמן קצר, תוך כדי היווצרות פערי מימון. השיקולים הכלכליים בביצוע ההשקעות שובשו גם כתוצאה מהתגברות האינפלציה ומהריבית השלילית, ששולמה על חלק ניכר מההשקעות עד 1984.

כאשר הריבית הריאלית עלתה, בעיקר עם היחלשות האינפלציה, החמיר נטל החוב (במיוחד במשקים שהתבססו על חקלאות במידה רבה־יחסית), נפגעו מערכות הערבות ההדדית (במשק המושבי), ארגוני הקניות, שמילאו גם תפקיד של מתווכים פיננסיים, נקלעו לקשיים כספיים — וכתוצאה מכך נחסמו, במידה רבה, המקורות לחידוש האשראי. על רקע התפתחויות אלה, שהחמירו את הבעיה, הקימה הממשלה בסוף 1986 את "ועדת רביד", וזו הגישה את המלצותיה להסדר החובות במאי 1987. חובות אלו הסתכמו ב־1.66 מיליארדי ש"ח (במחירי ספטמבר 1986). הואיל והפתרונות שהוצעו טרם מומשו, והחוב לא סולק — תפח חוב זה במהלך 1987.

בפירוט ענפי החקלאות בולטים גידולו החריג של יכול האבוקדו (שמרביתו מופנה ליצוא), הודות לסרוגיות האופיינית לענף זה, שנסתייעה בתנאי אקלים מיוחדים. גידול יכולי החיטה עקב ריבוי הגשמים ופיזורם הגיאוגרפי הרחב, ובלימת הירידה המתמשכת בתפוקת ההדרים; זו התייצבה בשיעור של 14-15 אחוזים מסך התפוקה החקלאית (למעט תוצרת ביניים) (לוח ו־7). לעומת זאת בלטה הירידה הניכרת של תפוקת סיבי הכותנה, ירידה הנמשכת זה שנתיים — בעיקר כתוצאה מצמצום שטחי הגידול בתגובה על השפל במחירי הכותנה בשוק הבינלאומי בשנתיים הקודמות וכן על קיצוץ מכסות המים.

תפוקתם של ענפי בעלי־החיים נמכרת רובה ככולה בשוק המקומי, וענפים אלו נהנים מסובסידיות ישירות

* נתון זה מתייחס לראשית השנה הקלנדרית 1987. במשך השנה היה גידולו של מלאי ההון 0.3 אחוזים, לעומת עלייה של 3.2 בסך הסקטור העסקי. חלקו היחסי של מלאי ההון בחקלאות בסך מלאי ההון של הסקטור העסקי התייצב על הרמה של 1980 — 12 אחוזים, לעומת 18 ו־25 אחוזים בשנים 1970 ו־1960, בהתאמה.

לתפוקה. מבין אלה נרשם גידול ניכר של תפוקת בעלי־חיים לבשר, תוך ירידה משמעותית של המחיר היחסי לצרכן — הודות להסכם הקפאת המחירים במשק ולהוזלה ניכרת של המספוא המיובא; הגידול בייצור החלב נמשך, אף כי הואט, וקצב גידולו של הייצור עלה על זה של האוכלוסייה. בשיווק הביצים נרשמה ירידה, המשקפת, כנראה, כיסוי סטטיסטי חסר, עקב התרחבות השיווק הלא־מאורגן — שהתפתח, בין השאר, כתוצאה מצמצום הסובסידיה לחקלאים.

המחירים־ליצרון של סך התפוקה לצריכה מקומית ישירה ירדו יחסית למדר המחירים לצרכן בכ־6 אחוזים. הירידה ניכרה במידה רבה בענפי בעלי החיים ותוצרתם, שמחיריהם הוקפאו במרבית חודשי השנה. במקביל ירדה גם עלות ייצורם. לעומת זאת התייקרה תוצרת הענפים הצמחיים; התייקרות זו — שהתמקדה בירקות, ובמיוחד בעגבניות לשוק המקומי כחורשים הראשונים של השנה — היתה תוצאת השילוב של צמצום שטחי הגידול (בעיקר חממות) וגורמי טבע, והיא תרמה לעליית מדר המחירים לצרכן. במרבית המוצרים הצמחיים היתה עליית המחיר־לצרכן — גבוהה מעליית המחיר־ליצרון — תופעה המצביעה על עליית מתח השיווק, במיוחד בתוצרת שסבלה ממגבלת היצע. גם במחירים־ליצרון של התפוקה ששווקה לתעשייה נרשמה בתשמ"ז הוזלה ריאלית משמעותית (להוציא את מחירי העגבניות לתעשייה).

לוח ו' - 6

החשבון השוטף של ענף החקלאות, תשל"ט עד תשמ"ז

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת									
בכמות		במחיר							
ממוצע		ממוצע		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ		תשל"ט - תשמ"כ					
תשל"ט - תשמ"כ		תשל							

(1) ראה הערה 1 בלוח ו' - 5.

(2) במחירים ממוצעים של השנה החקלאית.

(3) מדר המחירים לצרכן, ממוצע לשנה החקלאית.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

עליית המחירים ליצרן בייצור ליצוא של ענפי הצומח הסתכמה ב־15.4 אחוזים (בשקלים) — שיעור גבוה מזה של עליית מחירי התשומות הקנויות (13.3 אחוזים), אך נמוך משיעור העלייה של מחירי תוצרת ענפי הצומח לצריכה מקומית ישירה (22 אחוזים). היצוא החקלאי, המשווק ברובו באירופה, נהנה גם השנה מייסוף המטבעות האירופיים לעומת הדולר. בהתחשב בסל המטבעות הכולל של היצוא החקלאי, לא נשחק המחיר שקיבל החקלאי תמורת היצוא עקב השינויים בשערי החליפין כשלעצמם, אך נפגע מירידת מחירים בשווקים המקומיים. בעוד שהירידה הריאלית של מחירי סך התפוקה החקלאית היתה 9 אחוזים בקירוב, ירדו מחירי התשומות (למעט שכר עבודה ובלאי) יחסית למדר המחירים ליצרן בשיעור גבוה יותר — למעלה מ־11 אחוזים. ירידת מחירים ריאלית הקיפה כמעט את כל התשומות. תצוין הירידה הריאלית של מחירי המספוא (36 אחוזים מסך ההוצאה על התשומות הקנויות). כ־19 אחוזים, עקב ירידת מחירי הגרעינים בשוק העולמי וכן של מחירי המים וחומרים להגנת הצומח והחי. בשני האחרונים ירדה גם הכמות, הודות לתנאי הטבע בתשמ"ז. כתוצאה מהשינויים הריאליים ומשינויי המחירים היחסיים, שנסקרו לעיל, נמדדה בתשמ"ז, כאמור עלייה ריאלית בת 6.3 אחוזים של ההכנסה הכוללת מחקלאות, לעומת ירידה בשיעור של כ־8 אשתקד. ניכוי השכר לעבודה שכירה בחקלאות מההכנסה הכוללת מותיר גידול של כ־3 אחוזים כתשואה הכוללת לעבודה עצמית והון בתשמ"ז, לעומת ירידה בת 11 אחוזים בתשמ"ו (לוח ו'־6) — אולם תמורה זו אינה וזה להכנסותיהם של בעלי המשקים החקלאיים מחקלאות שכן ממנה עליהם להפריש את הוצאות המימון (נטו) למערכת הבנקאות ולמקורות אשראי נוספים. אין בידינו נתונים למדידת הוצאות אלה, שניתן לייחסן לפעילות החקלאית הצרופה של הסקטור הכפרי.

לוח ו' - 7

הייצור החקלאי, תשמ"ב עד תשמ"ז²¹

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת				התפלגות הפריון			
במחיר	בכמות			תשמ"ו		ממוצע תשמ"ב-תשמ"ה	
תשמ"ז	תשמ"ז	תשמ"ו	תשמ"ה	תשמ"ז	תשמ"ו	תשמ"ה	
(אחוזים)							
17.3	7.7	-12.2	16.1	8.5	7.9	12.1	גידולי שדה
28.7	-18.2	-27.3	15.4	3.6	4.1	7.6	מזה: כותנה (סיבים)
29.1	-1.0	5.1	3.1	13.9	12.8	11.7	ירקות, תפוחי אדמה ומקשה
3.0	9.1	5.0	14.4	15.7	16.5	13.6	פירות (למעט פרי הדר)
-20.3	78.7	-14.7	44.2	3.2	2.6	2.4	מזה: אבוקדו
15.2	1.5	5.7	1.7	5.9	5.9	5.0	פרחים, שתילים, זרעים ושוגות
							סך כל ענפי הצומח למעט פרי הדר
14.6	4.8	0.6	10.1	44.0	43.1	42.5	פרי הדר
15.2	10.9	-8.0	-3.1	14.5	13.4	14.8	סך כל ענפי הצומח
14.8	6.2	-1.9	7.5	58.5	56.5	57.2	בעלי חיים לבשר
4.2	12.9	-3.6	-5.9	22.6	22.7	22.0	חלב
1.4	4.2	6.8	-0.9	11.2	12.5	12.0	ביצים ואפרוחים
0.7	-3.2	-10.0	3.1	4.9	5.9	6.4	דגים
21.8	9.7	-1.5	7.1	2.5	2.2	2.0	סך כל ענפי בעלי החיים
4.0	8.2	-1.7	-2.2	41.5	43.5	42.8	סך כל התפוקה החקלאית ²
10.0	7.1	-1.8	2.8	100.0	100.0	100.0	

(1) ראה הערה 1 בלוח ו'־5.

(2) בניכוי תשומות ביניים ונכסי השקעה.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

¹ על פי אומדן; ללא הוצאות שכר ובלאי. מהמדר הכולל של מחירי התשומות נוכו התשומות הייחודיות לענפי בעלי החיים.

ראוי להדגיש, שבפרק זה — אם לא צוין אחרת — אנו דנים בייצור ליצוא חקלאי, להבדיל מהיצוא כפועל של התוצרת החקלאית.

סך הייצור ליצוא חקלאי ישיר במחירים קבועים גדל בשנת תשמ"ז, כאמור, ב־8.2 אחוזים, לעומת ירידה של 6 אחוזים אשתקד (לוח ו'־8). חלקה של התפוקה החקלאית המיועדת ליצוא ישיר בסך התפוקה המשווקת אמנם עלה השנה עליית מה — אך נשאר דומה לממוצע השנתי בראשית העשור. הדיון ביצוא החקלאי הישיר ראוי שיתמקד ביצוא הענפים הצמחיים, שכן יצוא ענפי בעלי החיים (שעלה בתשמ"ז במידה ניכרת) נושא בדרך כלל אופי של סילוק עורפי ייצור מקומי, בתנאי הפסד. לעומת זאת מיועדים ליצוא 40 עד 50 אחוזים מתפוקת ענפי הצומח, וחלק מרכיביה מתבסס על צמחי יצוא מובהקים, כגון כותנה, אבוקדו, פרי הדר ופרחים. בגלל היקפו המצומצם של השוק המקומי, מותנית צמיחתו של הענף בהרחבת היצוא החקלאי — אולם בגלל קוצר "חיי המרץ" של המוצרים החקלאיים, רגיש יצוא זה במיוחד לביקושים העונתיים באירופה, למיגוון המוצרים שם ולאיכותם, לגורמי הטבע בארץ, לאלה בארצות המתחרות וליעילות הלוגיסטיקה והשיווק — וכל אלה משפיעים על רווחיותו; גורם מכריע נוסף הוא היחס בין המחירים שמקבל החקלאי תמורת היצוא לבין עלויות הייצור — יחס המושפע, כמובן, מיחסי שערי החליפין בין המטבעות בארצות היעד ומשער החליפין של השקל.

אין בדינו נתונים להערכת השינוי הכולל ברווחיותו של היצוא, בענפי הצומח השונים — אולם על פי אינדיקציות הסתמן בתשמ"ז שיפור, הנובע מהתבססותו של היצוא החקלאי על שוקי אירופה, כאשר רק רבע מהיצוא החקלאי (בעיקר כותנה לאירופה) מתבצע בדולרים. עקב הייסוף של המטבעות האירופיים לעומת הדולר בשנים האחרונות, לא יוסף "סל היצוא החקלאי" יחסית למדד המחירים לצרכן (בתשמ"ז היה אף פחות של אחוזים בודדים), וזאת חרף הקפאת שער החליפין לעומת הדולר. נוסף על כך עלה בתשמ"ז מחירי סך היצוא של ענפי הצומח (בשקלים) יותר משעלו מחירי התשומות הקנויות, וזאת בניגוד לאשתקד. עקב הגידול הכמותי של היצוא בתשמ"ז, קיזוז עליית הכמות את ירידת המחירים במטבעות מקומיים השנה, וכך עלה ערכו הריאלי (בשקלים) של היצוא החקלאי.

בגידול היצוא החקלאי השנה אין לראות פריצת דרך, שכן בסך הכול היקפו יציב בשנים האחרונות. על רקע התעצמות התחרות בשוקי היצוא העיקריים, כשחלק מהמתחרים הנהה מעלויות ייצור נמוכות יותר ומסובסד על ידי הממשלות — יש סיכוי להתרחבות רק באמצעות ייעול ייצורם של המוצרים הסטנדרטיים המשווקים ופיתוח מוצרים ייחודיים חדשים. אלה מחייבים שינוי בהקצאת המשאבים, דהיינו הגדלה של ההשקעות במחקר ופיתוח (במימון ציבורי ופרטי כאחד, תוך מניעת "כריחת" ידע). בתנאי המצוקה התקציבית והקשיים הכספיים שבהם נתון המגזר החקלאי, אין זו משימה קלה.

אשר לגידולי היצוא העיקריים: ההדרים נהנו בתשמ"ז מתנאי אקלים נוחים, מגידול בן 7 אחוזים של הכמות המשווקת, תוך עליית חלקם של זנים חדשים ייחסיים וצמצום אחוזי הבררה. באירופה היו עורפי היצע הן של הדרים והן של פירות אחרים, וכתוצאה מכך ירדו המחירים במטבעות המקומיים. השפעות אלה קוזזו בייסוף המטבעות האירופיים לעומת הדולר, והפדיון בדולרים פו"ב נאמד בכ־200 מיליוני דולרים. שוק ההדרים באירופה הפך לשוק של קונים, במיוחד בזנים הסטנדרטיים. נראה שגורלו של יצוא ענף זה טמון בהסבת הענף לזנים מבוקשים יותר ובייעול תהליכי השיווק, החל מרמת החקלאי.

⁶ נתוני היצוא החקלאי אינם אחידים. כתוצאה ממקורותיהם השונים (נתוני סחר החוץ והמחלקה לחקלאות בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ונתוני משרד החקלאות). נתוני סחר החוץ הם נתוני היצוא בדולרים פו"ב (על פי הרשימונים), ואילו נתוני המחלקה לחקלאות בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הם נתוני הייצור ליצוא במחירים ליצרן. בפריטי יצוא חשובים (הדרים, כותנה) יש הבדל בין היצוא בתקופה מסוימת לבין התפוקה והמחירים של העונה החקלאית, במיוחד באותם מוצרים המיוצאים בתנאי קונסיגנציה. הבדלים נוספים נובעים מהבדלים בהגדרות ובשיטות החישוב, ועל כן יש להיזהר בהשוואת נתוני היצוא החקלאי בין לוח ו'־5 ללוח ו'־8.

לוח ו' - 8

היצוא ההקלאי הישיר, תשמי"ב עד תשמ"ז¹

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת ²										
משקל היצוא במחירים שוטפים בתפוקת הענף			ההתחלקות הענפית של הפדיון מיצוא				בכמות היצוא			במחיר היצוא
ממוצע תשמ"ה-תשמ"ב	תשמ"ו	תשמ"ז	ממוצע תשמ"ה-תשמ"ב	תשמ"ו	תשמ"ז	תשמ"ו	תשמ"ז	תשמ"ו	תשמ"ז	
(א ח ו ז י ס)										
59.4	52.3	49.4	25.0	15.2	14.6	-22.4	-3.9	46.0	24.3	גידולי שדה ותעשייה
87.2	86.3	90.1	21.7	11.3	10.6	-29.2	-10.7	40.8	30.8	מזון: כותנה
22.6	20.2	17.1	8.8	9.5	8.3	-1.4	-21.0	67.0	36.6	ירקות, תפוחי אדמה ומקשה
29.4	26.6	32.0	13.1	16.1	17.5	-2.0	38.7	94.6	-2.6	פירות (למעט פרי הדר)
90.6	88.8	94.3	8.3	8.6	10.5	-12.1	71.7	97.2	-11.9	מזון: אבוקדו
83.8	85.3	85.1	14.4	18.7	17.5	6.9	0.7	81.2	15.8	פרחים, שתילים, זרעי ירקות ושזוני
42.9	37.5	37.7	61.3	59.5	57.9	-6.9	6.4	71.5	13.7	סך כל ענפי הצומח למעט פרי הדר
66.3	62.5	62.3	30.4	30.8	31.5	-1.1	7.1	57.1	18.8	פרי הדר
48.6	43.4	43.8	91.8	90.3	89.5	-4.9	6.6	66.3	15.4	סך כל ענפי הצומח
5.3	6.1	7.3	8.2	9.7	10.5	-18.7	23.4	90.2	9.3	סך כל ענפי בעלי החיים
29.2	27.2	28.7	100.0	100.0	100.0	-6.3	8.2	68.4	14.8	סך כל היצוא ההקלאי

(1) כולל יצוא ליוש"ע.

(2) ראה הערה 1 בלוח ו' - 5. נתונים אלו שונים מנתוני היצוא בלוח ו' - 5; ההבדלים נובעים מהגדרות ושיטות שונות (כאן מופיעים הנתונים ליצור), ממקורות שונים לנתונים ומהיצוא ליוש"ע. שאינו נכלל בלוח ו' - 5.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

על התפתחות יצוא האבוקדו וסיבותיה עמדנו לעיל. הגידול ביבולים וביצוא הקדים את תחזיות היצוא ב־4 שנים, והענף נאלץ להשמיד יכול רב באיכות יצוא. לאבוקדו הישראלי יש השפעה על המחירים באירופה, והוא נפגע גם השנה מירידת מחירים ניכרת במטבעות המקומיים. הבעיה העיקרית של הענף היא הסרוגיות החריפה, היוצרת קשיי שיווק לאורך זמן. ערך היצוא בדולרים פו"ב נאמד בכ־90 מיליוני דולרים.

ביצוא הפרחים נמשך גם השנה הגידול הכמותי, שלוהו בירידת מחירים בארצות היעד בגלל עודפי היצע: גברה התחרות מצד ספרד וקניה, וגם הייצור באירופה הוגבר, הודות לרמתם הנמוכה־יחסית של מחירי הדלק, המשמש לחימום החממות. איחור במשלוחי החורף מישראל, שבצטיו הגיעו המשלוחים לאירופה בתקופת הקור, תרם אף הוא לירידת המחירים. עם זאת נהנה הענף, המשווק לאירופה, מייסוף המטבעות האירופיים לעומת הדולר, ובסך הכול נאמד יצואו השנה בכ־120 מיליוני דולרים פו"ב.

יצוא הכותנה פחת השנה כמותית, בעקבות צמצום נרחב של שטחי המזרע בשנים האחרונות; זאת בגלל התמוטטות המחירים בשוק הבינלאומי, שהגיעה לשפל באוגוסט 1986. זוהי תוצאה משינוי המדיניות החקלאית של ארה"ב, שהביא למכירת מלאים גדולים במחירים הבינלאומיים. מאז שבו מחירי הכותנה ועלו עליה תלולה — גם עקב עליית הביקוש, שהענף בישראל נהנה ממנה דווקא בעת צמצום היבולים. היקפו הצפוי של יצוא יכול תשמ"ז הוא 100–110 מיליוני דולרים.

ג. תמיכות ומדיניות חקלאית

במדיניות התמיכה הממשלתית במוצרים החקלאיים התחוללו תהפוכות רבות במשך השנים, ועליהן עמדנו בדרות מהשנים הקודמות. עם הפעלת תכנית הייצוב ב־1985, נקטה הממשלה מדיניות המכוונת להורדת שיעורי הסבסוד של המוצרים החקלאיים, ואכן נרשמה בהם ירידה תלולה, הן במחיר־לצרן והן במחיר־ליצור. כך, לדוגמה, ירד שיעור הסבסוד במחיר־לצרן של החלב מ־70 אחוזים בתשמ"ה (בממוצע שנתי) ל־15 אחוזים בתשמ"ז. מגמה דומה היתה גם במוצרי הלול, אך שיעור ירידת סבסודם היה מתון יותר. בהשוואת הנתונים על שיעורי הסבסוד בין תשמ"ז לתשמ"ז יש לזכור, כי בשל הסכמי הקפאת המחירים שהיו תקפים בתשמ"ז, לא הותאמו מחירי המוצרים לצרכן, מחד גיסא — ומאידך ירדו עלויות הייצור עקב הוזלת המספוא המיובא, מהרכיבים החשובים בהוצאות הייצור.

היקף התמיכות הישירות לתוצרת החקלאית בכללה הצטמצם בתשמ"ז בכ־14 אחוזים ריאליים לעומת תשמ"ז (לוח ו־9). כדי לעמוד על המשמעות הכמותית של שינוי המדיניות, ניתן להשוות את משקלן של התמיכות הישירות לחקלאות בסך התוצר החקלאי הגולמי בין תשמ"ג, השנה הברוכה האחרונה, לבין תשמ"ז. משקל זה ירד מ־25 אחוזים ל־10 אחוזים בקירוב, בהתאמה.

המטרות העיקריות של התמיכה בחקלאות הן שינוי בחלוקת ההכנסות (דרך התמיכה במוצרי היסוד) וסיוע בתכנון הייצור החקלאי (דרך אכיפת מכסות ייצור), תוך מילוי משימות התיישבותיות. מטרות דומות יש לתמיכה בחקלאות בארצות רבות אחרות, שבהן הגיע היקף הסובסידיה לממדים גבוהים. היעילות הכלכלית של המדיניות הנקוטה שנויה במחלוקת, ובהקשר זה ראוי להדגיש כמה היבטים עיקריים: ככל ששיעורי הסבסוד האפקטיביים לחקלאי נמוכים יותר (הסובסידיה משמשת את המוסדות המרכזיים, במידה רבה, למימון סילוק עודפים), גם אכיפת המכסות נמוכה יותר ובמקביל גוברת הפנייה לשיווק לא מאורגן. אולם הסובסידיות משבשות את הקשר בין שיקולי הייצור לבין טובת המשק, וגורמות עיוותים בהקצאת המקורות ואובדן תוצר לאומי. העיוותים בולטים במיוחד, כשסובסידים גורמי הייצור כדוגמת המים לחקלאות. אשר למטרות התיישבותיות — ראוי לאמץ שיטות חלופות, יעילות יותר, להשגתן (למשל סבסוד לישטח מעובד).

ממדי המשבר הכספי שבו נתון הסקטור הכפרי מפחיתים במידה רבה את חשיבותו היחסית של סבסוד המוצרים החקלאיים לענף. דרוש בחקלאות שינוי מבני, שיביא בחשבון את הבעיות הבסיסיות של הענף — מגבלות הקרקע והמים, הרוויה היחסית במוצרים חקלאיים בישראל ומגבלות שוקי היצוא.

לוח ו' - 9

התמיכות לתפוקה בחקלאות, תשמיז עד תשמיז'

שיעורי הסובסידיה במחיר ליצרן'		הערך במחירים שוטפים		
תשמיז	תשמיז'	תשמיז	תשמיז'	
(אחוזים)		(אלפי ש"ח)		
23.2	21.9	37,545	39,206	ביצים
14.4	8.2	97,355	51,254	פטימים לבשר
19.6	29.6	86,272	122,155	חלב
13.6	14.8	221,232	212,665	סך כל בעלי החיים'
0.1	0.1	1,865	2,097	סך כל ענפי הצומח
5.7	6.5	223,097	214,762	סך כל הסובסידיה לתפוקה

- (1) לא כולל תמיכות בתשומות (מספוא, מים, אשראי וכו') וכן פיצוי על נזקי טבע ומלחמה.
- (2) שיעור הסובסידיה במחיר ליצרן מתקבל מחלוקה של ערך הסובסידיה בסך התפוקה של אותו ענף, כאשר ערכי התפוקה והסובסידיה הועברו למחירים ממוצעים של השנה החקלאית.
- (3) כולל שאר בעלי החיים (לרבות עופות שאינם פטימים לבשר).
- ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ומשרד החקלאות.

3. התעשייה

קצב גידולו של התוצר התעשייתי (ללא יהלומים) הוחש השנה, ותוצר זה עלה בכ"5 אחוזים, לעומת שיעור ממוצע של 3 אחוזים משנת 1980 ואילך. גידול הייצור התעשייתי ב"1987 התרכז בעיקר במחצית הראשונה של השנה, בהמשך להאצה ניכרת במחצית השנייה של 1986. במחצית השנייה של 1987 הסתמנה עלייה קלה, יחסית לרמה הגבוהה של המחצית הראשונה, כך ששיעור גידולו של התוצר במשך השנה היה פחות ממחצית הממוצע השנתי (לוח ו'-13).

העלייה בייצור התעשייתי השנה לא לוותה בשינוי בהרכב השימושים. לפי אומדנים ארעיים של תשומה-תפוקה, התוצר המיועד ליצוא וזה המיועד להשקעות בנכסים קבועים עלו כל אחד בכ"7 אחוזים — בעוד שהתוצר המיועד לסקטור הציבורי עלה בכ"9 אחוזים, שיעור המשקף את העלייה בקניות מערכת הביטחון, לאחר ריסון בשנתיים האחרונות. התוצר המיועד לצריכה פרטית עלה השנה בכ"11 אחוזים, לאחר עלייה חריגה, כ"14 אחוזים, ב"1986, תוך הסתת ביקושים ליכוא בשנתיים אלה. המלאי מייצור מקומי ירד השנה, לאחר עלייתו אשתקד, ירידה התואמת את עליית שיעורי הריבית הריאלית לזמן קצר (בדעיכה). סך התוצר הנובע הנאמד מצד השימושים גדל בכ"7 אחוזים, שיעור גבוה מזה של עליית מרד הייצור התעשייתי.

גידולו של התוצר התעשייתי השנה הוא, בין השאר, פרי תהליך ההסתגלות של המפעלים לשינויים במבנה הביקושים המקומיים והעולמיים. היצוא התעשייתי עלה בשני השווקים העיקריים של ישראל, אירופה וארה"ב, ללא סימני הסטה מאזור אחד למשנהו, וזאת למרות ירידת שער הדולר וההתחזקות המקבילה של המטבעות האירופיים. ייתכן שפעלו כאן גורמים נוספים — כגון הסכם הסחר החופשי עם ארה"ב, שהפחית את שיעורי המכס

* התוצר כולל יהלומים גדל השנה בכ"6 אחוזים, לעומת כ"5 אחוזים בשנה הקודמת.

ליצוא הישראלי, והתאוששות הסחר העולמי במוצרי חשמל ואלקטרוניקה. התפתחות התוצר המיועד לשימושים מקומיים הושפעה מהגאות בצריכה הפרטית, מהרחבת הבנייה ומעליית הביקוש הביטחוני. השנה הסתמנה עלייה של חלק המוצרים המיובאים בסך מוצרי התעשייה — הן בסך המוצרים המיועדים לצריכה פרטית והן כאלה המיועדים להשקעות בציוד (לוח ו'12). חלק מהסטה זו נבע מביקוש למוצרים שאין להם תחליפים מקומיים (כלי תחבורה, טלביזיות וכו'), אך גם במוצרים מתחרים גדל חלקו של היבוא (ריהוט, ציוד למשק הבית, מכונות וכו'). ראוי לציין, שלא היתה השנה הוזלה יחסית של מוצרי יבוא מוגמרים לעומת מוצרים מקומיים מקבילים.

אשר לצד ההיצע, סך תשלומי השכר מבחינת המעביד (מנוכים במרד מחירי התפוקה התעשייתית לשוק המקומי וליצוא) עלו השנה בכ־9 אחוזים. היות שהתוצר התעשייתי עלה בכ־5 אחוזים, גדלה עלות העבודה ליחידת תוצר בכ־4 אחוזים. לעומת זאת השתפרו השנה תנאי הסחר של המגזר: שיעור עלייתם של מחירי התפוקה היה גבוה בכ־3 אחוזים מזה של מחירי התשומות; זאת תוך הוזלה יחסית של התשומות המיובאות, ששיעור עליית מחיריהן (12 אחוזים) נפל מזה של התשומות המקומיות (15 אחוזים). שיפור זה של תנאי הסחר קיזז את התייקרות העבודה, כך שהשכר הריאלי ליחידת תוצר נשאר כמעט ללא שינוי, לאחר עלייה ניכרת בשנת 1986. יציבות של השכר ליחידת תוצר שררה למעשה מאז יוני 1986 ועד דצמבר 1987 (לוח ו'10).

לוח ו' - 10

אינדיקטורים להתפתחות התעשייה, 1968 עד 1987

העלייה או הירידה (-) לעומת התקופה הקודמת					ממוצע שנתי			
1987	1987				-1979	-1973	-1968	
ב	א	1987	1986	1985	1986	1978	1972	
0.8	1.9	4.9	3.7	2.9	3.0	4.8	15.1	הייצור ללא יהלומים ¹
-0.6	-0.4	0.0	2.0	-0.2	1.2	-0.1	9.1	תשומת ימי העבודה
-0.2	0.9	2.0	0.9	-0.3	0.9	1.8	8.1	מספר השכירים
		6.3	-5.7	4.8	2.6	3.3	28.9	ההשקעה הגולמית הריאלית ²
		3.2	4.3	4.5	5.0	7.8	6.5	מלאי ההון הגולמי הריאלי ³
1.4	2.4	4.9	1.7	3.1	1.8	4.9	5.5	התפוקה ליום עבודה ⁴
		3.5	0.9	1.1	0.2	1.6	6.9	הפריזן הכולל ⁵
								היצוא התעשייתי הריאלי
8.5	5.3	9.6	5.7	7.5	8.6	10.1	16.6	ללא יהלומים
		-0.2	16.7	1.8	1.9	-1.0	-2.3	השכר הריאלי ליחידת תוצר ⁶
		-3.1	-0.1	3.6	-0.4	0.5	1.4	מחירי התשומות יחסית למחירי התפוקה

(1) נתוני הייצור, העבודה והשכר מותאמים לימי העבודה בפועל עד לשנת 1978.

(2) לא כולל כלי רכב.

(3) מלאי ההון הגולמי הריאלי לתחילת שנה.

(4) המושג "תפוקה" כאן מתייחס לייצור תעשייתי.

(5) המקור לתשומת העבודה בחישוב הפריזן הוא מרדרי הייצור התעשייתי ללא סקרי כוח אדם.

(6) מרד סך עלות עבודה, מנוכה במרד מחירי התוצר התעשייתי ומחולק במרד התוצר התעשייתי.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

נוסף על ההתפתחויות המתוארות לעיל, שקבעו את רמת הרווחיות ברוטו של המגזר, פעלו גורמים שהשפיעו על הרווחיות נטו — התפתחות שיעורי המיסוי על הסקטור העסקי והשינויים בשיעורי הריבית הריאליים. לגבי שיעורי המיסוי יש להזכיר במיוחד את ירידת שיעורי מס ההכנסה על חברות ועצמאיים בתחילת השנה, עם הורדת רמתו המרבית של המס מ־60 ל־45–48 אחוזים. העלות הריאלית הכוללת של האשראי לזמן קצר לתעשייה גדלה מאחז אחד בשנת 1986 לכ־13 אחוזים השנה, בין היתר כתוצאה מעיתוי הפיחות בינואר 1987¹⁰; לעומת זאת נותרה הריבית לזמן ארוך ברמה נמוכה יחסית, ולפיכך מחירו הריאלי של סל האשראי הכולל בתעשייה — אשראי חופשי ומוכוון לזמן קצר ואשראי לזמן ארוך — הסתכם בכ־5 אחוזים בלבד. יש לציין, שבין ענפי המשק משלמת התעשייה את הריבית הנמוכה ביותר על סל אשראי לזמן קצר, וזאת מפני חלקו הגדול של האשראי המוכוון בסל האשראי למגזר זה.

לסיכום, המגזר התעשייתי עמד השנה בפני שינויים רבים; חלקם קשורים במדיניות הממשלה, וחלקם — בהתפתחויות בחו"ל (מחירים, שערי חליפין). חלק מהשינויים פעלו להחשת גידולו של התוצר התעשייתי — ובהם ההאטה הניכרת של האינפלציה, שהגבירה את הווראות, וצמצמה את המקורות הדרושים כדי להתגונן מהאינפלציה, הרפורמה בשוק ההון, שאיפשרה גישה חופשית יותר למקורות מימון, והקטנת שיעורי המיסוי על חברות, שהעלתה את הרווחיות נטו של הפירמות במגזר הנדון. התפתחות מחירי התשומות המיובאות הביאה השנה לשיפור בתנאי הסחר של הסקטור התעשייתי ולהתרחבות ההיצע שלו, ושיעורי הריבית הנמוכים לזמן ארוך תרמו להגדלת היקף ההשקעות בענפי התעשייה. לעומת זאת ניתן לציין שני גורמים בעלי השפעה שלילית על ההיצע בטווח הקצר — עליית שיעורי הריבית הריאליים לזמן קצר, שגרמה קשיים לפירמות רבות, ועליית השכר הריאלי, בכ־4 אחוזים מעבר לפריזון העבודה, עם פיזור רב סביב ממוצע זה. הפיזור נבע בחלקו ממתן תוספות שכר (או מהימנעות מהורדתן) במפעלים מפסידים — דבר שלא ניתן לעשות לאורך זמן בלא סיוע ציבורי. בעקבות צירוף שינויים זה, שבפניהם עמד מגזר התעשייה, התרחב השנה ההיצע התעשייתי הכולל, אולם הפיזור הבינועני (72 ענפי משנה) של שיעורי השינוי בתוצר עלה עלייה משמעותית. מקדם השונות ב־1987 היה 27 אחוזים, לעומת ממוצע של כ־20 אחוזים בתקופת 1980 עד 1986 (בתחום שבין 16 ל־24 אחוזים). הסיבות לעליית השונות היו: בלימת האינפלציה, שפעלה דיפרנציאלית על ההתאמה הפיננסית של פירמות, השינוי בשיעורי החליפין בעולם, שעודד מפעלים המייצאים לאירופה (ואולי גם הגביר את הכראיות של ייצור תחליפים למוצרים המיובאים מאירופה), הייסוף הריאלי במשך השנה וההבדלים הגדולים בשיעורי הריבית הריאליים למפעלים השונים בסקטור. אחד הגורמים להבדלים אלה הוא השונות הבינוענית במשקלו של היצוא — פעילות המוכה באשראי מוכוון ומוזל יחסית.

א. גורמי הייצור והפריזון

גידולו של התוצר התעשייתי הושג השנה ללא תוספת בתשומת העבודה, כך שפריזון העבודה עלה בכ־5 אחוזים — אולם מספר השכירים גדל בכ־2 אחוזים, דבר המעיד על ירידת מספר ימי העבודה לשכיר. ירידה זו הקיפה את מרבית ענפי התעשייה, ללא הבחנה בין ענפים שהקטינו את תפוקתם לבין אלה שהגדילוה. אפשר להסביר זאת בצפיפות אופטימיות לגבי התפתחות הביקושים בעתיד: ענפים שתפוקתם ירדה הקטינו את מספר השכירים במידה קטנה יותר מאשר את מספר ימי העבודה, הן מתוך ציפיות כי ירידת הביקושים היא זמנית והן בגלל קשיים בפיטורי עובדים; לעומת זאת, ענפים שתפוקתם גדלה הגדילו את מספר המועסקים יותר מאשר את תשומת העבודה, מתוך ציפייה להמשך גידול הביקושים בעתיד. מלאי ההון (לתחילת השנה) גדל בכ־3 אחוזים; שיעור מתון זה מוסבר בירידה הממוצעת של קצב ההשקעות בנכסים קבועים בתעשייה בשנים 1985–1986 — תוצאת הריסון, שהשתרר עם הפעלת התכנית לייצוב המשק. תוספת זו במלאי ההון ואי שינוי בתשומת העבודה התבטאו בעלייה בת פחות מ־2 אחוזים בסל המשוקלל של גורמי הייצור הראשוניים — הון ועבודה. לעלייה זו ניתן ליקוף כ־30 אחוזים מסך תוספת הייצור. שאר התוספת מקורו בעליית הפריזון הכולל, שגדל בכ־3.5 אחוזים — שיעור גבוה, שלא נרשם כמותו מזה שנים רבות (לוח ו'10).

¹⁰ כיוון שחלק מהאשראי הוא במטבע חוץ, הפיחות משפיע מיד על הריבית הנומינלית בפועל.

לוח ו' - 11

התוצר הנובע בתעשייה לפי שימושים סופיים¹, 1968 עד 1987 (אחוזים)

התרומה לשינוי בתוצר הנובע		העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת		משקל השימושים בתוצר הנובע						
1987	1986	1987	1986	1987	1986 ²	1985 ¹	1979 ⁴	1975 ³	1972 ²	
2.9	3.6	10.8	14.3	27.5	26.5	25.0	28.3	27.0	37.0	הצריכה הפרטית
1.4	0.2	9.1	1.2	15.7	15.4	17.2	16.4	21.0	15.0	הצריכה הציבורית
-0.6	1.3	-4.1	9.4	12.4	13.8	16.3	15.3	18.0	18.0	ההשקעה
0.9	0.0	7.1	0.0	13.2	13.2	15.9	14.8	18.0	18.0	מזה: השקעה בנכסים קבועים
3.7	5.1	6.7	9.2	55.5	55.7	58.5	60.0	66.0	70.0	סך כל השימושים המקומיים
3.4	2.9	7.7	6.4	44.5	44.3	41.5	40.0	34.0	30.0	סך כל היצוא
7.1	7.9	7.1	7.9	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך כל השימושים הסופיים
		4.9	3.6							מדד הייצור התעשייתי (ללא יחלומים)

(1) התוצר הנובע בכל שימוש הוא הערך המוסף, שנוצר, במשרדן ובעקיפין, בייצור המוצרים שנועדו לשימוש זה. פירושו של דבר, כי הוא כולל גם אומדן על התוצר כמוצרי הביניים, ששימושם בתהליך הייצור. אומדנים אלו מבוססים על נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לגבי השימושים הסופיים, ועל עיבורי מחלקת המחקר של בנק ישראל, על בסיס לוחות תשומה-תפוקה לשנת 1982/83. לגבי התוצר הנובע החישובים הם במחירים קבועים של שנת 1982/83.

(2) הממוצע לשנים אלו מבוסס על לוח תשומה-תפוקה לשנת 1968/69.

(3) הממוצע לשנים אלו מבוסס על לוח תשומה-תפוקה לשנת 1975/76.

(4) הממוצע לשנים אלו מבוסס על לוח תשומה-תפוקה לשנת 1977/78.

(5) הממוצע לשנים אלו מבוסס על לוח תשומה-תפוקה לשנת 1982/83.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבורי בנק ישראל.

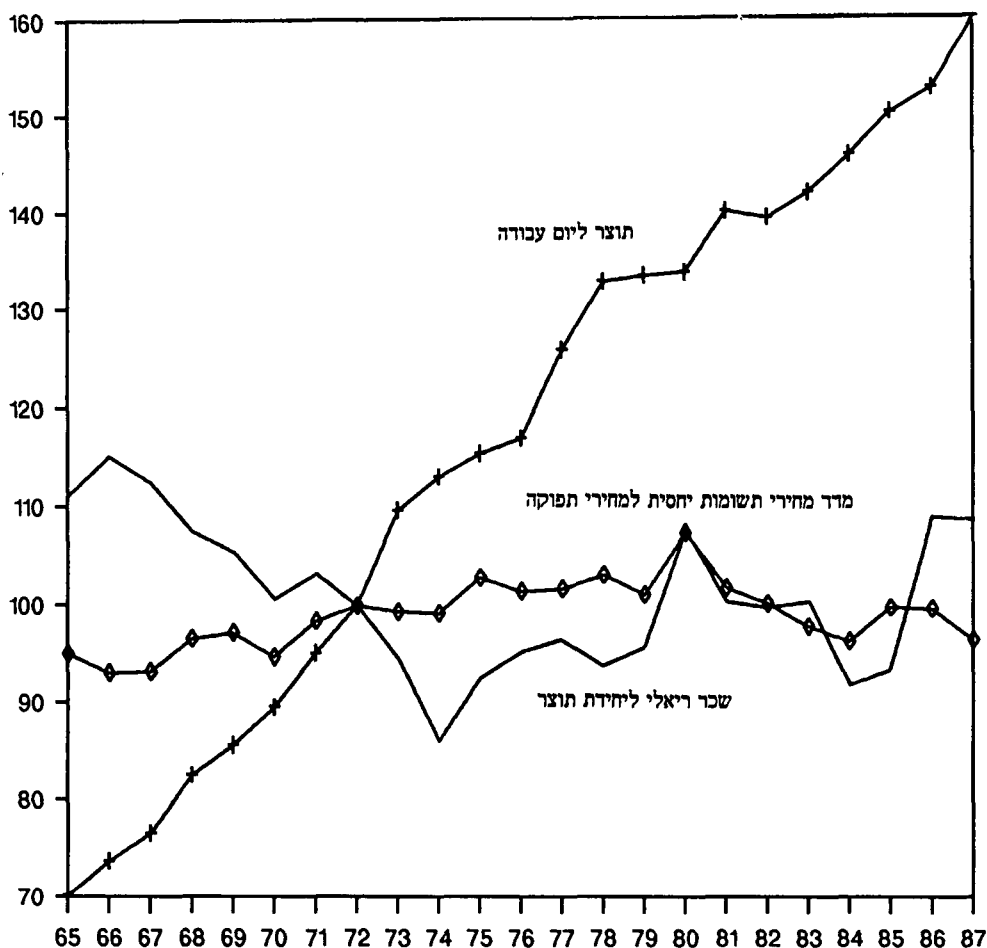
לוח ו' - 12

ההוצאה לצריכה פרטית ולהשקעות בציוד של מוצרי התעשייה, 1984 עד 1987
(העלייה או הירידה (-) הריאלית, אחוזים)

אחוזים				העלייה או הירידה (-)				
1987	1986	1985	1984	1987	1986	1985	1984	
100	100	100	100	13	19	3	-13	סך כל הצריכה הפרטית
74	75	78	73	11	12	9	-1	מייצור מקומי
26	25	22	27	18	46	-16	-35	מיבוא
100	100	100	100	9	-2	-1	-13	סך כל הציוד והמכונות
25	26	30	26	5	-0	13	-3	מייצור מקומי
75	74	70	74	10	-2	-6	-16	מיבוא

דיאגרמה ו' - 1

התוצר, השכר הריאלי והמחירים היחסיים של התשומות, 1965 עד 1987
(מדדים; הבסיס: 1972 = 100)

אינדקטורים להתפתחות התעשייה¹, 1987-1986
(אחוזים, השינוי ברביע לעומת קודמו)

1987				1986				
IV	III	II	I	IV	III	II	I	
0.4	1.1	-1.1	1.4	2.2	4.1	0.7	0.2	הייצור התעשייתי
-6.3	8.8	6.2	7.6	-9.6	3.8	3.1	3.8	היצוא התעשייתי
-0.2	-0.1	0.1	0.4	0.9	1.6	0.7	0.4	מספר השכירים
-0.7	0.3	-1.1	-0.3	0.8	1.6	0.0	1.1	ימי העבודה למעשה
								הייצור ליום עבודה
1.1	0.9	0.0	1.7	1.3	2.5	0.7	-0.9	(פרייון העבודה)

(1) סך כל התעשייה, למעט יהלומים; נתונים מנוכי עונתיות.

(2) המקור הסטטיסטי לייצור התעשייתי שונה מזה של שאר הנתונים, ויש להיזהר בהשוואת ההתפתחות בו להתפתחויות הרבעוניות במשתנים האחרים.

ה מקור : נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ב. תרומות השימושים לתוצר

החשת קצב הגידול של הייצור התעשייתי — כתוצאה מהתרחבות רכה של השימושים המקומיים וירידה קלה של שיעורי הריבית הריאליים על האשראי לטווח ארוך — חוללה מפנה בהשקעות בתעשייה: אלו גדלו השנה בכ־6 אחוזים, לאחר צמצום של כ־6 אחוזים בשנת 1986. גורם נוסף שתרם למפנה זה היה הירידה הניכרת של שיעור האינפלציה, שהפחיתה את אי־הוודאות במשק. העלייה בהשקעות הגדילה את מלאי ההון לתחילת 1988 בכ־4 אחוזים, מעל לממוצע בענפי המשק.

המפנה שחל השנה בהשקעות בענפי המשק — עלייה בכ־17 אחוזים — מקורו בהרחבה, כ־27 אחוזים, של הבנייה הציבורית (כבישים) ובגידול ברכישת ציוד על ידי הסקטור העסקי (כ־11 אחוזים). ציוד שכרבע ממנו נקנה בארץ. נוסף על כך ניכרה השנה התאוששות בענף הבנייה למגורים: הביקוש לתפוקתו עלה בכ־5 אחוזים, וזאת בעקבות שיפור במאזן ההגירה, הפסקת ההצטמצמות של קבוצת הגיל 20-30, ועליית השכר הפנוי בשנתיים האחרונות (כמפורט בפרק ב'). שינוי זה בביקושים לנכסים קבועים העלה השנה את התוצר התעשייתי המיועד להשקעות בכ־7 אחוזים. ראוי לציין, שחלקו של היבוא בסך רכישת הציוד במשק עלה השנה מאוד, עקב הביקוש הרב לכלי רכב יבשתיים.

הצריכה הפרטית גדלה השנה בכ־8 אחוזים, כתוצאה מכך עלה התוצר התעשייתי המיועד לשימוש זה בכ־11 אחוזים, לאחר כ־14 אחוזים אשתקד (לוח ו' 11). בשנתיים האחרונות ניכרה עלייה של חלק היבוא בסך מוצרי הצריכה התעשייתיים. הסטה זו נובעת הן מגידול היבוא של מוצרים שאינם מיוצרים בארץ והן מזה של מוצרים מתחרים (לוח ו' 12). לעליית הצריכה הפרטית השנה ניתן לזקוף מעל כ־40 אחוזים מסך גידול התוצר התעשייתי. גידולו של התוצר התעשייתי המיועד ליצוא (ללא יהלומים) הוחש מעט השנה, ושיעורו היה כ־8 אחוזים, לעומת 6 אחוזים ב־1986. זאת על רקע התייצבות שיעור גידולו של הסחר העולמי (כ־4 אחוזים), עליית השכר ליחידת תוצר ליצוא בכ־4 אחוזים, ושיפור קל בתנאי הסחר של מגזר זה. (מחירי התשומות עלו בכ־14 אחוזים, לעומת עלייה של כ־15 אחוזים במחירי התפוקה). השנה עלו מחירי התפוקה המיועדת ליצוא פחות מאשר מחיריהם של תחליפי יבוא (15 אחוזים לעומת 19 אחוזים), דבר המעיד על הבדל בין שני המגזרים בהתפתחות הרווחיות ברוטו.

יצוא מוצרי צריכה — כמזון, טקסטיל והלבשה ומוצרי ענף הכימיה (לוח ו' 14) — גדל השנה בכ־18 אחוזים (פי שניים מהממוצע), והיווה כ־65 אחוזים מסך התוספת של הכמות המיוצאת. ניתן לשער, שהתחזקות המטבעות האירופיים תרמה לכך תרומה נכבדה. לעומת זאת השפיעו היחלשות הדולר וקשיים ספציפיים שבפניהם עמד היצוא הביטחוני של הענפים המייצאים בעיקר לגוש הדולר — מוצרי מתכת, מוצרי חשמל ואלקטרוניקה וכלי הובלה — ויצוא זה עלה בכ־4 אחוזים בלבד.

ראוי לציין, כי בארבע השנים האחרונות ניכרת נטייה לגידול חלקו של התוצר המיועד ליצוא תעשייתי בסך התוצר הנובע מהתעשייה (לוח ו' 11).

לוח ו' - 14

מקורות המימון ברוטו לטווח ארוך בתעשייה, 1985 עד 1987

העלייה או הירידה (-) הכמותית			ההתחלקות באחוזים		מיליוני שקלים חדשים כמחירים שוטפים			
1987	1986	1985	1987	1986	1987	1986	1985	
-6.1	22.6	29.2	78	90	1,751	1,583	893	אשראי לזמן בינוני וארוך
			2	9	52	165	287	מזה: הלוואות פיתוח
			5	6	119	99	21	הנפקת איגרות חוב
			12	16	275	281	150	מענקים להשקעה
			6	1	143	20	21	הנפקת מניות של חברות בתעשייה
								מימון עצמי (כולל טעויות
			-1	-13	-50	-226	226	(והשמטות)
6.3	-5.6	4.9	100	100	2,238	1,757	1,311	סך כל ההשקעות בתעשייה

(1) חלק מהנפקתן של איגרות החוב כלול באשראי לזמן ולזמן ארוך.

לוח ו' - 15

הייצור, היצוא וההשקעות לפי ענפי משנה מקובצים, 1987

משקל הענף ב־1987		העלייה או הירידה (-) הריאלית לעומת השנה הקודמת			
כיצוא	במדר הייצור	בהשקעות	כיצוא	בייצור	
התעשייתי	התעשייתי				
4.6	7.2	10.8	4.5	8.4	כרייה וחציבה
7.9	11.4	33.0	15.8	13.0	מזון, משקאות וטבק
10.8	9.0	0.1	10.9	6.2	טקסטיל, הלבשה ועור
0.8	5.0	28.3	10.7	6.8	נייר, רפוס והוצאה לאור
0.9	3.2	18.0	18.9	7.4	עץ ומוצרים
4.0	5.8	22.2	10.4	10.2	גומי ופלסטיקה
18.9	9.9	18.2	23.6	11.6	כימיקלים ונפט
1.3	1.8	15.9	9.1	3.7	מתכת בסיסית
13.9	22.5	-2.5	6.0	4.7	מוצרי מתכת ומכונות
30.7	22.0	-12.9	11.1	-5.3	ציוד חשמלי ואלקטרוני וכלי הובלה
8.1	2.3	19.6	7.1	-10.6	שונות
100.0	100.0	6.3	9.6	4.9	סך הכול

(1) כולל מיתרלים אלי־מתכתיים.

היקף מתן האשראי ברוטו לתעשייה (לזמן בינוני ולזמן ארוך) ירד השנה בכ־8 אחוזים ריאלי, בעוד שההשקעות בסקטור זה עלו בכ־6 אחוזים. ברכיב הממשלתי של אשראי זה, הלוואות הפיתוח, נרשמה, זו השנה השנייה, ירידה ריאלי ניכרת, וזאת בעקבות השינוי המוסדי, שחל בשנת 1985 בתנאי המימון הממשלתי של הלוואות אלו — החלפת התמיכה הגלומה בשיעורי הריבית המזוילים במענקים, ומתן אופציה חלופה לקבל פטור ממס הכנסה ל־10 שנים על פירותיהן של ההשקעות המאושרות. השנה נוצלה אופציה זו על ידי מפעלים רבים, והביאה לירידת חלקם של המענקים בסך מימון ההשקעות (מכ־15 אחוזים אשתקד לכ־12 אחוזים השנה). מימוש אופציה זו מעיד על ציפיות לרווחיות גבוהה במגזרים שונים של התעשייה.

היקף הנפקת המניות של חברות בתעשייה עלה השנה עלייה גדולה (פי שישוה), בעקבות הרפורמה בשוק ההון. מרבית ההנפקות היו של חברות קטנות ובהיקפים קטנים. מניות אלו נסחרות בכורסה במסגרת נפרדת, הבאה לענות על בעיות סחירות וסיכון, שמאפיינות אותן. חלקן של ההנפקות בסך מימון ההשקעות בתעשייה הגיע כ־1987 לכ־6 אחוזים, לעומת אחוז אחד בלבד בשנה הקודמת (לוח ו־14).

ד. ההתפתחות בענפי התעשייה

(1) מכרות ומחצבים

היקף הייצור בענף זה גדל השנה בכ־7 אחוזים. הייצור המיועד לשוק המקומי (חציבת אבן וכריית חול) עלה בכ־14 אחוזים, לאחר ירידה רצופה במשך ארבע שנות שפל בענף הבנייה. גידול הייצור הושג ללא תוספת בתשומת העבודה. יצוא המחצבים (פוספטים ואשלג) עלה השנה כמותית (כ־5 אחוזים) — תוך ירידת מחירים — בעוד שייצורם עלה בכ־3 אחוזים, דבר המעיד על ירידת מלאים בענף זה.

(2) מאון, משקאות וטבק

ענף זה הגדיל את התוצר המיועד לצריכה הפרטית ואת זה המיועד ליצוא בשיעורים דומים (כ־14 אחוזים). היצוא גדל בעיקר הודות להגדלת הכמויות המשווקות של שימורי פרי הדר ושימורי ירקות ופירות אחרים, תוך עליית מחירים. ענף שימורי פרי ההדר סבל בשנים 1985 ו־1986 ממשבר, בגלל עודף היצע מברזיל — הארץ המובילה בשוק הבינלאומי של מוצר זה. הרחבת הפעילות בענף השנה לוותה בתוספת של כ־10 אחוזים למספר העובדים. היצרנים הגדילו את ההשקעות בכ־30 אחוזים, אחרי הקטנתן בשנתיים הקודמות.

(3) טקסטיל, הלבשה ועור

יצוא ענפי הטקסטיל וההלבשה עלה השנה במוצק בכ־12 אחוזים. יצוא זה, המיועד בעיקר לשווקים האירופיים, נהנה מהתחזקות המטבעות האירופיים. עם זאת ניסו יצרני ההלבשה לחדור גם לשוק האמריקאי, תוך ניצול היתרונות שבהסכם הסחר החופשי עם ארה"ב. הגדלת ההשקעות בענף זה (כ־30 אחוזים) מוסכרת חלקית בהקמה והרחבה של מפעלים לשם חרידה לשוק זה. במקביל הגדיל ענף ההלבשה את המכירות לשוק המקומי, עקב הגאות בצריכה הפרטית — בעוד שענף הטקסטיל, המייצר מוצרי ביניים, נפגע מיבוא מתחרה, והפנה את תפוקתו לשוקי יצוא.

(4) מוצרי גומי, פלסטיקה וכימיקלים

ענפי הפלסטיקה והכימיקלים הגדילו השנה את היקף ייצורם בכ־12 אחוזים כל אחד — בעוד שענף הגומי (מוצרי גומי וצמיגים) נקלע למשבר, והקטין את תפוקתו בכ־8 אחוזים. גידול הייצור בענף הפלסטיקה נבע מפיתוח חלופות מפלסטיק למוצרים מחומרים אחרים — שלהן נמצאו שווקים, הן מקומיים והן זרים.

בענף הכימיקלים עלה השנה חלק היצוא בסך התפוקה. היצוא גדל בכ־24 אחוזים, ובלטו בו התעשיות הפטרוכימיות והתרופות.

בשנתיים האחרונות הגדילו יצרני הפלסטיקה את ההשקעות בענף בכ־50 אחוזים. הנתון המקביל להשקעות בענף הכימיקלים הוא עלייה של כ־60 אחוזים, וכן עומדות על הפרק השקעות נוספות בתעשייה הפטרוכימית.

(5) מוצרי מתכת, ציוד חשמלי ואלקטרוני וכלי הובלה

קבוצת ענפים זו מייצאת כמחצית מתפוקתה, ומרוכזים בה רוב רובו של הייצור והיצוא הביטחוני. התוצר בתחום זה לא גדל השנה כלל, ומספרי השכירים וימי העבודה ירדו כ־4 וכ־7 אחוזים, בהתאמה. סימן נוסף למשבר בענפים אלה הוא הירידה המצטברת, כ־25 אחוזים, של ההשקעות בשנתיים האחרונות. הסיבות למשבר הן הריסון בקניית מערכת הביטחון אחרי הפעלת התכנית לייצוב המשק, ובכלל זה הפסקת פרויקט ה"לביא", ירידת הביקוש העולמי למוצרים ביטחוניים, וכן העובדה שתמורות היצוא מתקבלות בדולרים, מטבע השרוי בשפל מזה זמן רב.

4. הבנייה

א. התפתחויות עיקריות ומבנה הענף¹¹

בשנת 1987 חל שינוי בענף הבנייה: מגמת הירידה, שאפיינה את פעילות הענף במשך חמש שנים רצופות, נפסקה; סך התפוקה גדל בשיעור של כ־8 אחוזים, לאחר ירידה ממוצעת של כ־2 אחוזים לשנה בשנות המיתון, ובכך חזרה התפוקה, פחות או יותר, לרמה של 1984. הגידול בשנה האחרונה הקיף את כל הרכיבים, פרט לבנייה הביטחונית — את הבנייה למגורים (כ־5 אחוזים), את הבנייה שלא־למגורים, את עבודות העפר והסלילה (כ־21 אחוזים), וכנראה גם את הפעילות בתחום האחזקה והשיפוצים (כ־4 אחוזים). בבנייה לצורכי ביטחון, המהווה חלק מהצריכה הציבורית, נמשכה הירידה זו השנה השישית. על אף ההתאוששות בתפוקת הבנייה, נמשכה הירידה של התפוקה לשעת עבודה ושל הפיריון הכולל בענף; האינדיקטור היחיד לרווחיות — השינוי במחירי התפוקה יחסית למחירי התשומות — מצביע על ירידה של כ־8 אחוזים לאחר 13 אחוזים אשתקד; אין צורך להוסיף, שעדיין לא ניכרים סימנים למפנה ממשי וליציאה של הענף מהבעיות המבניות הבסיסיות, המשבשות את פעילותו מאז 1973 (לוח ו'־16).

הירידה בבנייה — שתחילתה, כאמור, בשנות השבעים — החריפה במידה ניכרת בשנות השמונים. היא משתקפת לא רק בירידה מוחלטת של התפוקה, אלא גם בירידתו של פיריון גורמי הייצור בענף במשך תקופות ארוכות (ירידה שנתית ממוצעת של כ־2 אחוזים בפיריון הכולל במשך 13 שנה), בירידה מוחלטת של מלאי הציוד לבנייה מאז 1980, בהצטברות כושר ייצור בלתי מנוצל, וכן בהתארכות משך הבנייה של דירה סטנדרטית מכ־14 חודשים בשנות השבעים הראשונות (שנים של גאות בבנייה) לכ־18 חודשים במחצית השנייה של העשור ועד ל־24 חודשים ב־1986 ו־1987. (אורכה הנוכחי של תקופת הבנייה עולה, להערכתנו, פי שניים ומעלה על המקובל ברוב המדינות התעשייתיות באירופה, קל וחומר על המקובל בארצ־ב.) משקלו של הענף בסקטור העסקי ירד מכ־19 אחוזים ב־1972 ל־9 אחוזים כיום.

התפתחויות אלה נובעות הן מהצטמצמות גורמי הביקוש (במיוחד העלייה ארצה והילודה) והן מהדרך שבה התאים הענף את עצמו לירידת הביקושים, בצד ההיצע. התאמת ההיצע התבטאה גם במעבר לגורם הייצור הוולרי יחסית — עובדים מהשטחים. הבעיה העיקרית של ענף הבנייה נעוצה בתחום החדשנות הטכנולוגית, המחקר והפיתוח. זהו הענף המיושן ביותר בין ענפי המשק בתחום זה, כפי שמשתקף גם באומדני השינוי בפיריון —

¹¹ סעיף זה רץ בייצור ובגורמי הייצור בענף כולו, אך בניתוח הביקושים הוא מתרכז בבנייה למגורים בלבד. ניתוח רחב של הבנייה שאינה למגורים, עבודות העפר, סלילת הכבישים וכיוצא באלו מוצג בפרק ב', בסעיף "ההשקעות בענפי המשק".

לוח ו' - 16

נתונים עיקריים לסעילות ענף הבנייה¹, 1968 עד 1987

העלייה או הירידה (-) השנתית הממוצעת								
-1980 -1973 -1968								
1987	1986	1985	1986	1979	1972	1987	1986	
(אחוזים)								
8.2	-2.8	-6.3	-2.0	-1.8	17.7	17,887	16,532	סך התפוקה (אלפי ש"ח, מחירי 1980)
5.4	-7.8	-12.0	-3.1	-3.0	30.1	7,671	7,280	מזה: השקעה בבנייה למגורים
20.9	3.1	-3.2	-3.9	-2.4	11.2	4,853	4,014	השקעה בבנייה שלא למגורים
2.4	0.4	1.4	1.9	2.1	7.4	5,363	5,238	תפוקת בנייה אחרת ¹
15.6	-7.0	-13.2	-6.9	-5.6	25.8	4,160	3,600	שטח התחלות בניית מבנים (מיליוני מ"ר)
17.6	-4.0	-7.8	-6.7	-5.8	31.0	3,140	2,670	מזה: למגורים
9.7	-14.7	-24.6	-7.4	-5.1	15.7	1,020	930	שלא למגורים
13.3	-9.9	-10.2	-9.6	-8.0	28.5	21	19	התחלת בניית דירות (אלפים)
-2.9	-12.3	-9.6	-4.7	-6.5	11.2	21	22	גמר בניית דירות (אלפים)
0.0	2.1	2.2	2.9	3.8		24	24	משך זמן הבנייה לדירה (בחודשים) ²
7.3	-6.2	-6.6	-1.2	-1.0	15.3	117	109	מועסקים (אלפים)
9.5	-14.5	-8.6	-4.0	-2.6	9.7	68	62	מזה: ישראלים
4.4	7.4	-3.3	3.9	3.9		50	48	מיר"שע
מלאי הון בצידור בנייה (אלפי ש"ח, מחירי 1980) ³								
-5.6	-6.6	-4.7	-0.5	4.1	2.3	3,167	3,357	
0.8	3.6	0.4	-0.8	-0.8	2.1	152	151	תפוקה למועסק (ש"ח)
-0.5	4.5	0.0	-0.6	-1.7	1.0			פריז כולל
25.6	46.6	246.0	153.1	42.7	8.7	2,418	1,926	מדד מחירי תשומות בבנייה למגורים

(1) כולל בנייה בישובים היהודיים ביהודה שומרון ועזה וכן אומדן של הבנייה הבלתי חוקית.

(2) כולל בנייה בטחונות ואומדן גם של עבודות אחזקה ושיפוצים.

(3) ממוצע מתוקנן של משך זמן הבנייה הפרטית למגורים לפי גודל הדירת בשנת 1985.

(4) מלאי הון לתחילת שנה.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

המבטא את מידת ההתקדמות הטכנולוגית הכוללת. בענף זה בלבד ירד הפריזן ירידה מוחלטת¹², והפער הטכנולוגי בינו לענפי המשק האחרים כה בולט. (ראה גם לוח ו' - 3 בסעיף 1.) ענף הבנייה מאופיין ברמת יעילות נמוכה — המשתקפת, בין היתר, בחברות רבות בניהול בלתי מקצועי, בתהליכי ייצור שמרניים ובקשיים ביוקראטיים בכל הקשור לרישוי, למיסוי, לתכנון ולהקצאת קרקעות ממשלתיות. חוסר הזמינות של ההון הדרוש ומחירו הגבוה חשובים במיוחד לגבי המימון של השקעות בצידוד בנייה ובשכלול אמצעי הייצור. עד לשנה האחרונה היינו עדים לתהליך של עזיבת העובדים הישראליים: מספרם בענף הלך ופחת מאז 1972, ולעומתם גדל מספר העובדים

¹² למרות ההסתייגויות הסטטיסטיות מאומדני הפריזן, כפי שמוסבר בהמשך, מעידים גם אינדקסורים חלקיים, כי התפוקה למועסק והפריזן הכולל בענף הבנייה ירדו בתקופה הנדונה.

הבלתי מקצועיים מיוש"ע, שעלותם נמוכה יותר: שיעורם עלה בהדרגה מ־22 אחוזים ב־1972 ל־32 ב־1980 ול־42 אחוזים בשנתיים האחרונות. כיום ברור, שמשקל כה גבוה של עובדים ארעיים, הבאים ממקומות מרוחקים־יחסית, משליט במערכת איזרואות רבה וחוסר יציבות. שיעור ירידתו של מספר המועסקים בענף מאז 1973 נפל, כאמור, מזה של התפוקה. בין 1980 ל־1987 התייצבה התעסוקה בענף על רמה של כ־115 אלף עובדים — לעומת ירידה ריאלית של התוצר בכ־15 אחוזים, ושל מספר הדירות הנמצאות בבנייה בכ־25 אחוזים. נראה, כי הפיגור בהתאמת תשומת העבודה לירידת התפוקה נעוץ הן במעבר לעבודה זולה ובלתי מקצועית והן בקשיחות מוסדית ובהשפעת ועדי העובדים בחברות הבנייה הגדולות.

לוח ו' - 17

בניית דירות לפי יוזם¹, 1970 עד 1987 (אלפי דירות)

גמר			התחלות			
בנייה ציבורית	בנייה פרטית	סך הכול	בנייה ציבורית	בנייה פרטית	סך הכול	
19.9	26.9	46.8	26.2	30.2	56.4	ממוצע 1970 עד 1975
20.6	24.0	44.6	8.4	22.5	31.0	ממוצע 1976 עד 1978
9.5	19.5	29.1	8.9	19.3	28.2	ממוצע 1979 עד 1986
13.3	20.0	33.3	8.4	20.1	28.5	1982
9.7	20.7	30.5	7.3	18.9	26.2	1983
7.6	19.8	27.4	6.5	16.8	23.3	1984
6.9	17.8	24.8	5.2	15.7	20.9	1985
4.6	17.2	21.7	3.0	15.8	18.8	1986
3.5	17.6	21.1	2.9	18.4	21.3	1987
						1986
1.3	4.3	5.6	1.8	3.4	5.2	1
0.9	4.5	5.4	0.6	4.2	4.7	2
1.3	3.6	4.9	0.3	3.8	4.1	3
1.0	4.8	5.8	0.4	4.4	4.8	4
						1987
1.0	3.6	4.6	1.7	3.8	5.5	1
0.8	4.9	5.7	0.5	4.5	5.0	2
1.0	4.0	5.0	0.4	4.7	5.1	3
0.8	5.0	5.8	0.3	5.4	5.8	4

(1) החישובים — לפי עיגול המספרים.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הבנייה למגורים היא הרכיב הגדול ביותר בתפוקת הענף — כ־43 אחוזים בשנתיים האחרונות; הבנייה שלא למגורים — מבנים לענפי המשק ועבודות סלילה ובינוי אחרות, כגון כבישים, גשרים ומפעלי מים — מהווה כרבע מהתפוקה; השליש הנותר — תפוקה שאינה השקעה — הוא בנייה לצרכים צבאיים, עבודות אחזקה של מבנים, התקנת ציוד וכן שיפוצים ותיקונים הנעשים ברירות. סעיף אחרון זה קשה למדידה סטטיסטית; היקפו והשינויים שחלו בו נאמדו אפוא באופן גולמי בדרכים עקיפות. מאחר ששיפוץ דירות ואחזקת מבנים קשורים גם בהתבלותם הפיסית, ומהווים לעתים תחליף לרכישת דירה או להשקעה חדשה — סביר להניח, כי התפתחותה של פעילות זו היתה שונה משל יתר התפוקה בענף, וכי היא המשיכה לגדול גם בשנות השבעים והשמונים, כאשר ההשקעות בבנייה ירדו בכ־3 אחוזים בממוצע לשנה. כך גדל חלקם של האחזקה והשיפוצים בתפוקה מכ־10 אחוזים ב־1972 ל־25 אחוזים ב־1987. ברור, כי עתירות השימוש בגורמי הייצור — קרקע, הון, עבודה, מלט

לוח ו'—18

שיעורי המימון והסבסוד הגלומים בהלוואות לזוגות צעירים לפי קבוצת הזכאות¹.

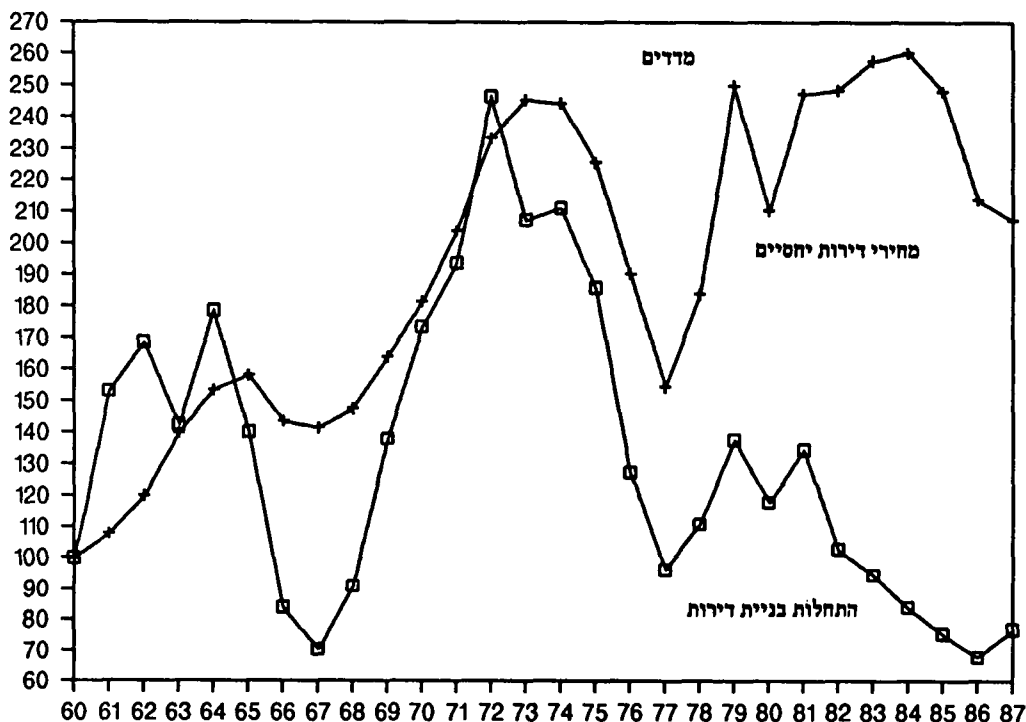
1981 עד 1987

ביחס למחיר דירה בת 2.5 — 3 חדרים ²				
קבוצת הסיוע המזערי 1 — מינימום		קבוצת הסיוע המרבי 2 — מקסימום		
שיעור המימון	שיעור הסבסוד	שיעור המימון	שיעור הסבסוד	
1981	20	8	42	30
1982	22	7	49	35
1983	21	6	44	30
1984	23	7	47	34
1985	23	9	54	42
1986	27	11	63	48
1987	26	9	54	39
1986				
רביע I	28	11	65	50
רביע II	27	11	48	
רביע III	27	11	63	48
רביע IV	26	10	60	46
1987				
רביע I	24	9	55	41
רביע II	23	8	53	39
רביע III	28	10	51	37
רביע IV	28	10	56	40

(1) זכאים ששירתו בצה"ל.

(2) מחיר הדירה נלקח מסקר מחירי הדירות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה; שיעורי הסבסוד נגזרו מנתונים על סכומי ההלוואות ותנאי החזר, והם נובעים משני גורמים: ריבית מחלת וסבסוד אינפלציוני, הנובע משיטת החזר ומן החלק הבלתי צמוד במשכנתא. מאמצע 1985 ניתנה ההלוואה האלטרנטיבית (החופשית) בריבית של 13 אחוזים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, משרד השיכון ועיבודי בנק ישראל.

דיאגרמה ו' - 2
התחלות בניית דירות ומחירי דירות יחסית לצרכן, 1960 עד 1987
 (מדדים; הבסיס: 1960 = 100)

וחומרים אחרים — שונה מרכיב לרכיב של התפוקה, דבר העשוי להסביר חלק מאי־ההתאמה בין השינויים בתפוקה הכוללת לשינויים בתשומות. השינוי בהרכב התפוקה משתקף בסופו של דבר גם בערך המוסף וגם באומדני סך הפריזון הנמדד: הכיוון הכללי הוא, לדוגמה, עליית משקלו של התוצר בתפוקה; ירידת שיעור המימון הדרוש לפעילות ארוכת טווח כהשקעה ועליית עתירות העבודה בפעילויות רבות. אין בידינו מידע מספיק להערכה ולאמידה נפרדת של שינויים אלה.

ענף הבנייה הוא עתיר אשראי¹¹, יחסית, בגלל אורך תקופת הבנייה. מאחר שמוצריו פחות סחירים בשוק הבינלאומי, הוא מקבל פחות מימון ציבורי מוכוון ופחות אשראי במטבע חוץ, בתנאים נוחים־כמייוחד, מאשר ענפי היצוא — התעשייה והחקלאות. מכאן, שאף המחיר הממוצע שמשלמים הקבלנים וחברות הבנייה בעד האשראי גבוה יותר. ואכן, לפי חישובים שנערכו בבנק ישראל, מחירו הריאלי הממוצע של סל אשראי מכל הסוגים הגיע ב־1987 לכ־15 אחוזים בענף הבנייה, בהשוואה ל־11 אחוזים בחקלאות וכ־7 אחוזים בלבד בתעשייה. אין ספק, כי שיעורה הגבוה של הריבית הריאלית בבנייה מוסיף על קשיי הענף, ופוגע ברווחיותו.

¹¹ האשראי הנדרש הוא אשראי ליצרנים, שאינו כולל את המשכנתאות הניתנות לרוכשי הדירות. עם זאת מעניקים הרוכשים ליצרנים "אשראי" נוסף, שכן הם משלמים בעד הדירה תוך כדי בנייתה.

ב. הבנייה למגורים ומדיניות הבינוי והשיכון

הגידול, כ־5 אחוזים, של ההשקעות במגורים בשנת 1987 משתקף למעשה בגידול של כ־2,500 התחלות של יירות בבנייה הפרטית. בסך הכול הוחל השנה בבניית 21 אלף יירות, כמו ב־1985, ומספר כזה של יירות אף נגמרו (לוח ו'־17). הדבר המייחד עלייה זו של מספר היירות הוא הפסקת השרשרת של יירות רצופות מאז 1981 (37 אלף יירות); ההיצע מתייצב על אספקה שנתית קבועה של כעשרים אלף יירות. העלייה במכירות היתה, כנראה, תלולה יותר, והגיעה לכ־33 אחוזים. נראה, כי עלייה זו אינה נובעת מהירידה הקלה, כ־3 אחוזים, במחיר היחסי של יירות ב־1987 — אך מתיישבת יותר עם הירידה המצטברת במחיר היחסי, למעלה מ־20 אחוזים בשלוש השנים האחרונות. הביקושים עלו עלייה קלה, גם בעקבות גידולה של האוכלוסייה העיקרית הנזקקת לירור חדש — עולים חדשים וצעירים בגילים שבין 20 ל־30 שנה. לאחר הצטמצמות נמשכת של אוכלוסייה זו, חל ב־1987 מפנה קל, עם הגידול של מספר העולים (כ־13 אלף בהשוואה ל־9 אלפים בשנה הקודמת) ושל קבוצת הגילים הצעירים. צפוי, כי התרחבותה של קבוצה זו, הניכרת עד כה אצל בני 20־24, תימשך עוד כמה שנים, עד למיצוי השפעת נחשול הילודה של סוף שנות השישים. (ראה לוח ו'־21, המציג רכיבים שונים של השינוי באוכלוסייה).

לוח ו'־19

המחירים היחסיים של יירות ושיעורי היירות הלא מבורות, 1980 עד 1987

העלייה או היירידה (-) לעומת התקופה הקודמת					
השנה	מחירי היירות	מחירי היירות יחסית למדד המחירים לצרכן ¹	מחירי היירות יחסית למדד מחירי התשומה ¹	מכירת דירות ²	אחוז היירות הלא מבורות בסך היצע הדירות שלפני גמר ²
(אחוזים)					
1981	154.5	17.6	10.7	15.5	60.9
1982	121.8	0.4	2.1	-30.8	70.4
1983	155.1	3.8	8.7	-5.3	68.0
1984	378.2	0.9	-2.1	-22.9	73.9
1985	285.8	-4.7	11.5	-12.9	75.9
1986	27.8	-13.7	-12.8	1.5	69.0
1987	16.2	-3.1	-7.5	32.9	58.0
1986					
1	2.0	0.7	-4.0	-13.8	74.3
2	2.4	-3.9	-3.4	17.9	68.9
3	1.7	-1.3	-4.5	-3.9	68.7
4	3.7	-2.7	-1.1	-0.7	64.3
1987					
1	6.8	1.4	0.1	10.1	62.0
2	3.0	-1.2	-2.0	7.8	62.5
3	2.9	0.7	-4.9	18.3	47.4
4	2.3	-1.7	0.2	10.5	60.0

(1) שיטות החישוב של מדד המחירים לצרכן ושל מדד מחירי התשומה בבנייה למגורים מבוססת על חישוב של מדדים אלו בהתאמה לתקופות הסקר, כלומר: לכל תקופת סקר חושב ממוצע מדד המחירים לאותה תקופה.

(2) בסקטור הפרטי — עד 1982 מבוסס על 21 ערים ומ־1982 עד 24 ערים. המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, משרד השיכון ועיבודי בנק ישראל.

גורם נוסף, שהיה עשוי לעורר את הביקוש לדירות בשנה האחרונה, הוא עליית ההכנסה הריאלית הפנויה בשנתיים האחרונות. ייתכן שהביקוש הושפע גם מגידול צפוי של ההכנסה הפרמנסית בעתיד, הדורות לאווירת ההתייצבות המשקית, לעלייתו הניכרת של התוצר בשנה האחרונה ולריסון האינפלציה. לעומת זאת אין בשיעורי הסיוע (המימון והסבסוד לזוגות צעירים, ולזכאים אחרים) כדי להסביר את הגידול במכירות ובהתחלות הבנייה — שכן שיעורים אלה ירדו ב־1987, הן בקבוצת הסיוע המזערי והן בקבוצת הסיוע המרכזי (לוח ו־18), בהמשך לירידה רצופה מאז הרביע הראשון של 1986. מהנתונים המצויים בירינו מתקבל, כי במקביל לירידת משקל ההלוואות המוכוונות במחיר דירה (סטנדרטית), עלה משקלן של ההלוואות הבלתי־מוכוונות, שאינן מסובסדות. עלייה זו מושפעת מהרפורמה בשוק ההון, והעלתה את שיעור ההלוואה מכ־28 ל־36 אחוזים ב־1987 (לוח ו־20). נראה אפוא, ששיעור המימון העצמי של רוכשי הדירות לא נשתנה בשנה האחרונה, אם כי התמיכה הגלומה במימון הזה הצטמצמה.

משקל הבנייה הציבורית למגורים, שהגיע במחצית הראשונה של שנות השבעים לכ־46 אחוזים מכלל הבנייה למגורים, ירד לכ־27 אחוזים בסוף העשור, עלה מחדש לכ־35 עד 40 אחוזים בתחילת שנות השמונים, ומאז 1982 הלך וירד עד כ־14 אחוזים בלבד בהתחלות הבנייה של 1987 — כשלושת אלפים דירות מתוך 21 אלף (לוח ו־17). בנייה זו ביזמת הסקטור הציבורי מבוצעת על־ידי חברות הבנייה השונות והקבלנים הפרטיים, והממשלה מקצה לה קרקעות כנפרד (כמחיר המבוסס בדרך כלל על הערכת שמאי) — כשליש מהן באזורים כפריים. כן מקבלים הבונים מימון חלקי בריבית נמוכה מריבית השוק, והממשלה מתחייבת לרכוש את הדירות שהם לא יצליחו למכור, במחיר של "קוסטי־פלוס". נראה, שההצדקה היחידה לפעילות ציבורית זו בבנייה למגורים היא הדאגה לבנייה באזורי הפיתוח ובכפרים, שבהם הסקטור הפרטי אינו מעוניין לבנות, ייתכן כי גם זאת ניתן להשיג בדרכים חלופות, יעילות יותר מבחינה כלכלית. דומה שתהליך הצמצום המהיר, הנובע בעיקרו מאילוץ תקציבי, מוביל לכך.

גורם הייצור העיקרי הנתון במחסור במרכז הארץ ובערים הגדולות הוא הקרקע. רוב הקרקע המיועדת לבנייה היא קרקע ציבורית, המנוהלת בידי "מינהל מקרקעי ישראל", ומוצאת למכירה באמצעות מכרזים. המינהל פועל למעשה כמונופוליסט, המגביל את הכמויות שהוא מוציא לשוק, וקובע מחיר רצפה כדי למרב את רווחיו; ברור שהדבר מתבטא במחירי הקרקע המתקבלים במכרזים אלה — ובסופו של דבר במחירי הדירות. אי־הוודאות שנוצרה בשוק לגבי היצע הקרקעות פוגמת באפשרויות התכנון של הקבלנים, ומביאה לעלייה נוספת של מחירי הדירות ולהארכת זמן הבנייה — בגלל שיטות העבודה, והתקופה הארוכה הנדרשת בדרך כלל לתכנון־אב עירוני (לקביעת ייעודי הקרקע וכדומה).

לוח ו' - 20

הלוואה ממוצעת למגורים מוכוונת ובלתי מוכוונת.

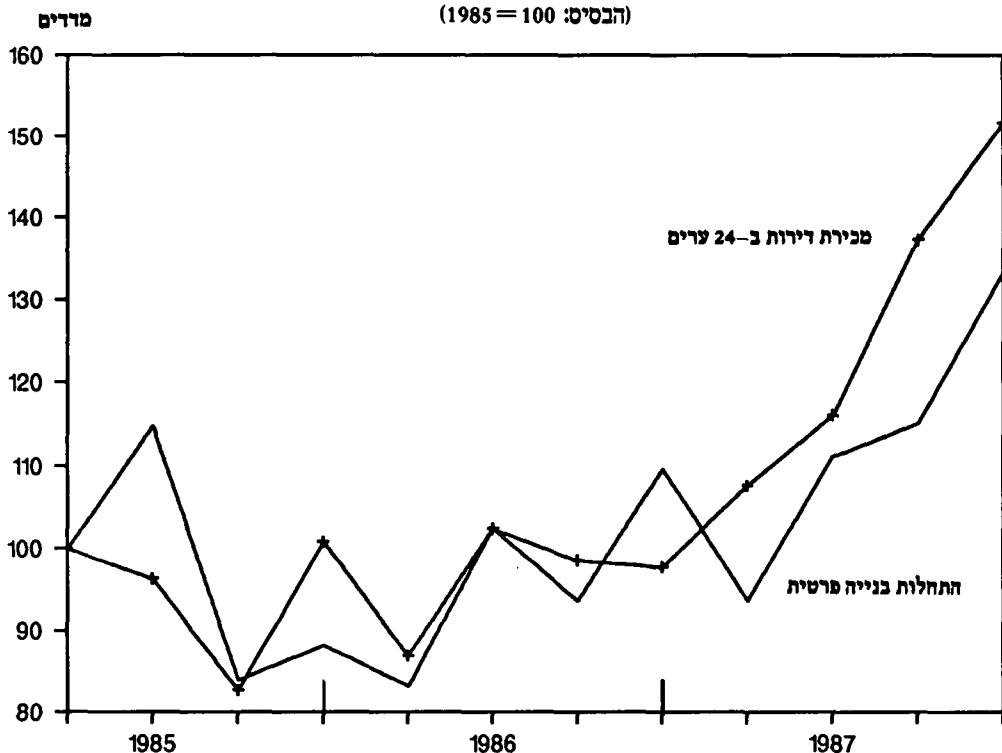
יחסית למחירי הדירות, 1980 עד 1987

(אחוזים)

משקל ההלוואה המכוונת במחיר דירה בת 2.5-3 חדרים	משקל ההלוואה הבלתי מוכוונת במחיר דירה בת 3.5-4 חדרים	
21.2	10.9	1980
20.9	18.0	1981
23.7	23.9	1982
23.6	22.0	1983
23.4	29.7	1984
20.9	29.8	1985
32.6	27.6	1986
26.4	36.4	1987

ה מקור: הפיקוח על הבנקים, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

דיאגרמה ו' - 3
מכירת דירות ב-24 ערים והתחלת בניית דירות בסקטור המרטי, 1985 עד 1987
(הבסיס: 100 = 1985)

לוח ו' - 2
גורמים דמוגרפיים בביקוש לדירה (באלפים)

השנה	אוכלוסיה בגילאי 24"20	אוכלוסיה בגילאי 29"20	עולים ועולים בכוח	יורדים	נישואים	גרושין	פטירות	גרט	התחלת בניית דירות
1960 עד 1969	307	37	9	18	2	14	1	35	
1970 עד 1975	494	40	13	27	2	20	1	57	
1976 עד 1981	554	23	14	25	4	23	1	34	
1982 עד 1987	535	14	12	24	4	26	2	23	
1980	558	20	5	25	4	24	1	33	
1981	546	13	26	25	4	23	1	37	
1982	537	14	11	24	4	25	1	29	
1983	533	17	5	25	5	25	2	26	
1984	535	20	11	24	4	25	2	23	
1985	535	11	18	23	4	25	2	21	
1986	535	9	17	24	5	27	2	19	
1987	536	13	10	23	4	27	3	21	

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בהתפתחות הבנייה למגורים במשך השנה האחרונה לא ניכרים הכדלים כולטים בין הרביעים השונים. בכל רביע הוחל בבניית חמשת אלפים עד ששת אלפים דירות, ודירות במספר רומה נסתיימו. אף על פי כן מתברר, כי עודפי ההיצע של דירות פחתו במחצית השניה של 1987, תוך התגברות המכירות (בעיקר כרביעים השלישי והרביעי, כמוצג בלוחות ו'17, ו'19 בדיאגרמה ו'2). שיעור הדירות הלא-מכורות בסך היצע הדירות שלפני גמר בסקטור הפרטי ירד מכ-64 אחוזים בסוף 1986 לכ-60 אחוזים בסוף 1987.

5. התחבורה והתקשורת

א. קווי ההתפתחות העיקריים

תפוקתו של ענף התחבורה והתקשורת גדלה ב-1987 בכ-9.5 אחוזים, לעומת כ-3 אחוזים ב-1986, ותוצרו גדל בכ-8 אחוזים. זוהי התפתחות צפויה, משום שהתוצר העסקי התרחב השנה מאוד, וענף התחבורה והתקשורת משרת את כל ענפי הייצור. גורמים נוספים, שתרמו להתרחבות התפוקה ב-1987, היו גידול הנפח של סחר החוץ הישראלי וההתאוששות בתיירות הנכנסת — שהשפיעו בעיקר על ענפי התעופה והספנות. ענפי משנה אלה גם נהנו מהתרחבות הסחר העולמי (בעיקר הספנות) ומהמשך הרמה הנמוכה של מחירי הדלק הבינלאומיים. למרות גידולה של התפוקה, לא נשתנה חלקו של תוצר הענף בסך התוצר העסקי, ושיעורו היה 14.5 אחוזים. גידולה הרב של התפוקה לווה בגידול בן כמעט 6 אחוזים של מספר המועסקים, לאחר יציבות ב-1986 וירידה של כ-4 אחוזים ב-1985, ותשומת העבודה עלתה ב-7.5 אחוזים. בכך נפסקה עליית פריון העבודה, שאפיינה את השנים האחרונות — התפתחות המעוררת תמיהה בשנה של גידול ניכר בתוצר הענף. עם זאת, נראה, שבענפים מסוימים — הספנות, התעופה והתקשורת — הפריון אמנם גדל. בין ענפי המשנה בתחבורה בולט המשך הקיפאון בתפוקת שירותי האוטובוסים, זו השנה הרביעית ברציפות (לוח ו'22).

ההשקעה בנכסים קבועים בתחבורה ובתקשורת גדלה ב-1987 במהירות, זו השנה השנייה ברציפות, ובלט במיוחד גידול ההשקעה בכבישים (כ-52 אחוזים, במונחים ריאליים, לאחר גידול בשיעור כ-60 אחוזים ב-1986) ובכלי תחבורה. למרות גידול זה בתחום הכבישים, נפלה הרמה הממוצעת בשנתיים האחרונות בכ-30 אחוזים מן הממוצע במחצית הראשונה של שנות השבעים, תקופת השיא בהשקעות אלו, וגם התוספת למלאי ההון היתה קטנה. השנה נרשם גידול ניכר גם בסעיף הציוד. העלייה המואצת של סך ההשקעה בנכסים קבועים בענף התחבורה והתקשורת הביאה לגידול מואץ של מלאי ההון בענף במשך שנת 1987, כ-3.7 אחוזים, לאחר גידול ממוצע של כ-2 אחוזים בשלוש השנים הקודמות.

ב. תשתית הכבישים בישראל

אחת הבעיות המרכזיות בתחום התחבורה היבשתית בשנים האחרונות היא התגברות הצפיפות בכבישים. זוהי תוצאת גידולה המואץ של מצבת כלי הרכב, בייחוד הפרטיים, תוך עלייה גדולה של רמת המינוע¹⁴, מאז שנת 1981, על רקע המשך הפיגור בהרחבת תשתית הכבישים. מ'1981 ועד 1987 גדלה מצבת כלי הרכב ב-63 אחוזים, בעוד שמלאי ההון בכבישים עלה, ריאלי, בכ-18 אחוזים בלבד. מאז שנות השבעים המוקדמות שוררת בהשקעה הריאלית בכבישים מגמת ירידה ארוכת טווח, בגלל ההחלטה להגביל את התקציבים לסלילת כבישים במשך השנים. הצפיפות מורידה את רמת השירות של המערכת המוטורית (דבר המתבטא, בין השאר, בירידת מהירות

¹⁴ רמת המינוע מוגדרת כמספר כלי רכב לאלף נפש.

לוח ו' - 22

התפוקה הריאלית, המזרים, התוצר וגורמי הייצור בתחבורה ובתקשורת, 1984 עד 1987
(העלייה או הירידה (-))

במזרים				בתפוקה				המשקל בפריון 1986	אומדן המשקל בתוצר הגולמי של הענף ב-1986 (מחירי 1982/83)	
1987	1986	1985	1984	1987	1986	1985	1984			
(אחרים)										
				5.9	0.7	0.6	0.5	30.5	49.5	תחבורה יבשתית
26	76	408	353	0.3	-7.8	-1.0	-0.8	6.2	15.1	אוטובוסים
34	67	309	339	0.0	2.0	2.0	-6.0	2.6	4.7	מוניות
23	58	293	340	8.5	3.2	0.6	1.9	20.7	27.4	משאיות'
11	41	306	319	1.9	6.7	8.5	-1.6	0.9	1.4	רכבת
				10.0	-12.0	21.0	-1.2	0.1	0.9	קווי דלק וגז
7	32	304	302	8.5	2.1	-1.5	13.4	30.9	14.2	ספנות ונמלים
7	28	298	377	8.2	-0.7	-3.8	15.8	24.1	8.7	ספנות
5	47	332	282	9.4	13.3	8.8	3.5	6.8	5.5	נמלים
5	34	296	364	13.3	4.8	2.4	15.4	19.3	12.8	תעופה ושדות תעופה
4	35	297	358	12.8	5.3	2.6	17.8	17.4	10.1	תעופה
9	27	289	426	17.4	0.4	0.5	-1.9	1.9	2.7	שדות תעופה
19	45	361	347	13.8	13.9	4.4	15.1	10.4	11.2	תקשורת
				13.4	-2.3	13.1	3.3	8.9	12.3	אחר'
				9.6	2.9	1.7	8.6	100		סך כל התפוקה במחירי שוק
				7.9	1.9	2.7	5.2		100	סך כל התוצר הגולמי, במחירי 1982/83
				41.9	15.4	-14.1	-29.8			ההשקעה הגולמית'
				2.2	1.6	2.3	4.8			מלאי ההון בתחילת השנה'
				5.7	0.5	-3.6	3.0			המועסקים
				7.6	0.5	-4.9	4.3			תשומת עבודה
				2.1	1.3	5.5	1.0			הפריון הכולל

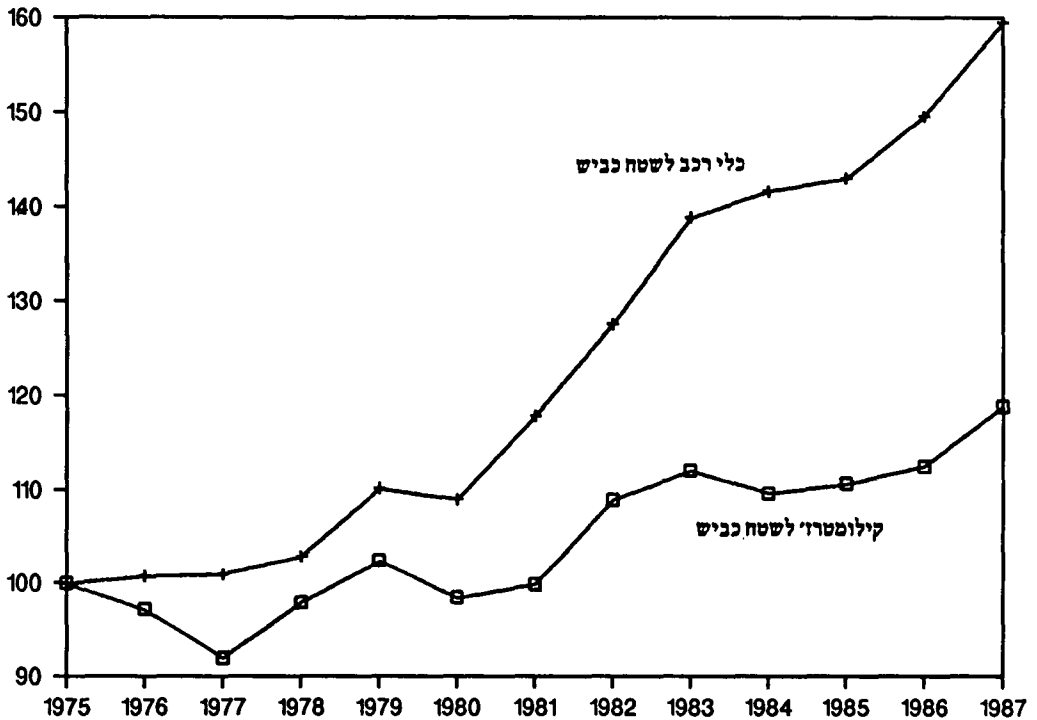
(1) הנתונים עבור משאיות מבוססים על מערכת תשומה תפוקה.

(2) כולל אחסנה וקירור, מגרשי חנייה ומסופים ושירותי תחבורה לנמ"א. הנתונים מבוססים על מערכת תשומה תפוקה.

(3) במחירים קבועים.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

דיאגרמה ו' - 4
מדדי צפיפות בכבישים בישראל, 1975 עד 1987
(1975=100)

הנסיעה או בהארכת זמנה), וגם יוצרת פער בין העלויות לפרט ובין העלויות למשק, כלומר גורמת להקצאה לא-אופטימלית של המקורות העומדים לרשות המשק.

דיאגרמה ו' - 4 מצביעה בבירור על החמרת הצפיפות בכבישים בשנות השמונים. זאת לפי שני מדדי צפיפות - היחס בין מצבת כלי הרכב לבין השטח הכולל של הכבישים והיחס בין הקילומטר 'רכב' הכללי של כלי רכב מנועיים, משוקלל במקדמי הפרעה שונים לסוגי כלי הרכב¹⁴, לבין שטח הכבישים. נראה, כי המדר השני מיטיב לבטא את הביקוש לשירותי כביש יותר מן הראשון, כי הוא משקף גם את אינטנסיביות השימוש בכלי הרכב, ולא רק את מספרם¹⁵. הפער בין שני המדדים, שנפתח החל ב-1981, נובע מירידה של אינטנסיביות השימוש הממוצעת בכלי רכב בשנים האחרונות. ירידה זו נבעה משתי סיבות: (א) שינוי בהרכבה של מצבת כלי הרכב - התוספת העיקרית

¹⁴ ראה גרונאו, ר' ווייס, צ', אגרות צפיפות ומסי הרכב בישראל, בנק ישראל, מחלקת המחקר, אפריל 1983, לוח 4, עמ' 14-15. מקדם ההפרעה מבטא את הקשר החיובי בין גודל כלי הרכב לבין תרומתו לצפיפות. לצורך החישובים לדיאגרמה,

השתמשנו במקדמי ההפרעה של גרונאו ווייס: 1.0 לרכב פרטי, רכב מסחרי ומוניות, 2.0 לאוטובוסים ו-2.4 למשאיות.

¹⁵ התגברות הצפיפות על פי המדר המבוסס על קילומטר 'רכב' - 15-20 אחוזים בין 1987 לתחילת העשור - לא נראית חמורה במיוחד; אולם ראוי לציין, שעבורתם של גרונאו ווייס (ראה הערה 15) התבססה על נתונים עד 1978 בלבד, והמחברים ניתחו את בעיית הצפיפות דאז, ומצאו שהיא רצינית. על רקע זה, תוספת הצפיפות בשנים האחרונות אמנם מחמירה מאוד את הבעיה.

לגידולה היתה, כאמור, של כלי רכב פרטיים, שהקילומטר' הממוצע שלהם נמוך מזה של כלי רכב כבדים; (ב) ירידת אינטנסיביות השימוש ברכב פרטי על פני זמן — משום שההוצאה הקבועה על כלי רכב (מחיר הרכישה) ירדה בשנים האחרונות, יחסית להוצאה המשתנה, וכן נפוצה רכישת מכונית שנייה למשפחה, מכונית שהשימוש בה (בממוצע) פחות אינטנסיבי יחסית.

נוסף על הזווית המקורית כללית של הקצאת המקורות לסלילת כבישים¹⁷ — הצורך בהגדלה כללית של התקציבים ליעד זה — נראה שבהקצאה הפנימית של התקציבים הקיימים כרוכה בעיה: בשנים האחרונות החריפה הצפיפות בכבישים, במיוחד באזורים עירוניים, בכניסות לערים הגדולות ובפרט בגוש דן — ולא תמיד נשמר הכלל של הקצאת המקורות המוגבלים על פי חומרת הצפיפות. בעיה זו נובעת במידה לא מבוטלת מחלוקת סמכויות מיותרת בתהליך תכנון הכבישים וסלילתם¹⁸, וכן מפיצול התקציבים לסלילה בין הגורמים המעורבים בכך¹⁹. המצב הארגוני הנוכחי מונע עיצוב תפיסה תחבורתית, שתגדיר את צורכי התחבורה היבשתית של המשק. ברור גם, שלבעיית ההקצאה הפנימית יש השלכות על רמת השירות שהתחבורה הציבורית יכולה לספק באזורים עירוניים (כמוסכר להלן).

רמת השירות של המערכת המוטורית תלויה גם במצב הכבישים הקיימים. התקציבים לכבישים מיועדים גם לתחזוקה, ומתברר שבתחום זה היתה הונחה רבה בשנים האחרונות. יש לזכור, שדחיית התחזוקה מייקרת אותה, בגלל בלאי מצטבר — וכך חוסר הטיפול בתחזוקה גם מוסיף עלות למשק.

בריקת עלות-תועלת של ההשקעה בכבישים היא תנאי מוקדם להקצאה נכונה של התקציבים המיועדים לכך. בבריקה זו יש להביא בחשבון מספר רכיבים עיקריים: (1) הזמן הנחסך — צמצומו של כובו הזמן שהצפיפות בכבישים גורמת למשק; (2) המחיר הכלכלי של תאונות דרכים, הן הישיר והן העקיף (דרך איבוד שעות עבודה) של הצפיפות בכבישים; (3) העלות התפעולית הנובעת מצפיפות — בלאי מואץ של כלי רכב, שימוש מוגבר בדלק, בשמנים וכו'. במסגרת הבריקה יש לבחון פתרונות כסלילה והרחבה של כבישים, בניית מחלפים, ייסוד רכבת פרברים וכדומה, לדרג אותם על פי הקריטריונים דלעיל²⁰, ולגשת לביצוע של תכנית המוסכמת על כל הגורמים.

ג. הסעת נוסעים פנים ארצית

תפוקת הקואופרטיבים לתחבורה לא התאוששה ב־1987 מירידתה אשתקד: היא עלתה ב־0.3 אחוזים בלבד, לאחר ירידה של כ־8 אחוזים ב־1986. בגורמי הייצור — מספר האוטובוסים ומספר המועסקים — וכן בקילומטר' הכולל, לא חל שינוי ב־1987. שיעור גידולו של הפיריון היה השנה אפסי, לאחר ירידה חריפה ב־1986. התפתחות זו מוכיחה את הקשיחות כלפי מטה מצד ההיצע בשירות ציבורי כהסעה בתחבורה הציבורית, ובייחוד בענף שהוא בעיקרון מונופוליסטי.

נראה, כי גורמים מעין אלו שפעלו ב־1986 לירידת הביקוש לשירותי אוטובוסים תרמו ב־1987 למניעת גידול: (א) נמשך גידולה של ההכנסה לנפש, שהמריץ רכישת כלי רכב פרטיים. (ב) נמשכה עליית המחיר היחסי של הנסיעה באוטובוס; עלייה זו, יחד עם יציבות מחיר הדלק במשך שנת 1987 כולה, העלתה את הכראיות היחסית של

¹⁷ סלילת כבישים כוללת, לצורך הריון, הן סלילת כבישים חדשים והן הרחבת כבישים קיימים, המוסיפה גם היא על שטח הרשת.

¹⁸ הגורמים העיקריים בתחום זה הם מע"צ, השייך למשרד השיכון ואחראי על סלילת כבישים בין-עירוניים, ומשרד התחבורה, האחראי, יחד עם הרשויות המקומיות, לסלילה באזורים עירוניים. גורמים נוספים המעורבים בתהליך הם משרד הפנים, המספק את האישורים הדרושים, בעיקר באזורים עירוניים, משרד הביטחון האחראי על סלילת כבישים למערכת הביטחון, ומשרד החקלאות, המחליט על שחרור אדמות חקלאיות לצורך סלילה.

¹⁹ לשם השוואה, בארצות הברית יש לכל מדינה משרד תחבורה, ודרכו מוזרמים כל התקציבים המיועדים לסלילת כבישים באותה מדינה, גם אלה שמקורם בממשל הפדרלי.

²⁰ בשנת 1987 הוקמה ועדת תשתית לשם בריקת הכראיות של פרויקטים תחבורתיים — ובה נציגים של משרדי האוצר והתחבורה, מע"צ, וכן של מפעלים תחבורתיים (כגון "נתיבי איילון" ורכבת ישראל) ומכונים לחקר התחבורה.

נסיעה בכלי רכב פרטיים. (ג) הביקוש לתחבורה הציבורית מושפע גם מאופן תפעולה ומטיב שירותה. נראה שב־1987 לא חל שיפור בתחום זה.

ב־1987 נמשכה, כאמור, עליית המחיר היחסי של הנסיעה באוטובוסים (לעומת מדרד המחירים לצרכן), ושיעורה דמה לזה של 1986 — כ־8 אחוזים. תהליך זה של עלייה מהירה במחיר היחסי בולט מאז הפעלת התכנית לייצוב המשק ביולי 1985, והוא תולדה של מדיניות הממשלה לקיצוץ הסובסידיה לתחבורה הציבורית. ואמנם, נמשכה השנה ירידת הסכסוד לקואופרטיבים במונחים ריאליים (מנוכה במדד מחירי התשומות באוטובוסים). וזאת ב־3 אחוזים, לאחר ירידה תלולה בת 44 אחוזים ב־1986. חלקה של הסובסידיה בכלל הכנסות הקואופרטיבים נשאר השנה יציב, לאחר 31 אחוזים ב־1986, וכמעט 60 אחוזים בשנים 1983 עד 1985, בממוצע.

הסכסוד לקואופרטיבים לתחבורה נועד לעודד את השימוש בתחבורה ציבורית על חשבון הנסיעה ברכב פרטי, כדי לחסוך בדלק ולהקל על הצפיפות בכבישים. כיוון שבעיית הצפיפות חמורה במיוחד באזורים עירוניים, מוצדק לרכז את הסכסוד בקווים עירוניים, על חשבון קווים בין עירוניים²¹. לעומת זאת, ספק אם העמקה נוספת של סכסוד הנסיעות העירוניות תגביר את הביקוש, שכן גמישותו של הביקוש לתחבורה ציבורית לשינויי תעריפים בשטח עירוני נחשבת נמוכה יחסית.

ד. הובלת מטענים פנים ארצית

כתוצאה ישירה מהגידול המהיר של התוצר העסקי הכולל ב־1987, גדלה גם תפוקת ענף המשאיות בקצב מהיר, כ־8.5 אחוזים, לאחר גידול של כ־3 אחוזים ב־1986. ענף המשאיות משרת את כל ענפי הייצור במשק, וכל ענף כזה תרם ב־1987 לגידול הביקוש לשירותי הובלה. גורם נוסף לביקוש המוגבר היה עליית נפחו של סחר החוץ, הן של היצוא והן היבוא, בשנת 1987.

התגברות הביקוש לשירותי הובלה ראשיתה במשך שנת 1986 — לאחר שלוש שנים שבהן פחתו הרכישות של משאיות חדשות (ריאגרמה ו־5). כתוצאה מעודף הביקוש שנוצר בתחילת 1987, הועלו תעריפי ההובלה במידה ניכרת, וההיצע הגיב ברכישות מוגברות של משאיות. כך היינו עדים ב־1987 לגל של רכישות, בדומה לגלים שהיו בעבר, אחת ל־4 שנים כממוצע. נראה שגלים אלה נובעים בעיקר מגורמי היצע — כייחוד מכלאי (שהתפתחותו נגזרת מגלי רכישות קודמים), ולעיתים מגורמים חיצוניים, כגון הוזלת האשראי לרכישת משאיות (למשל ב־1983).

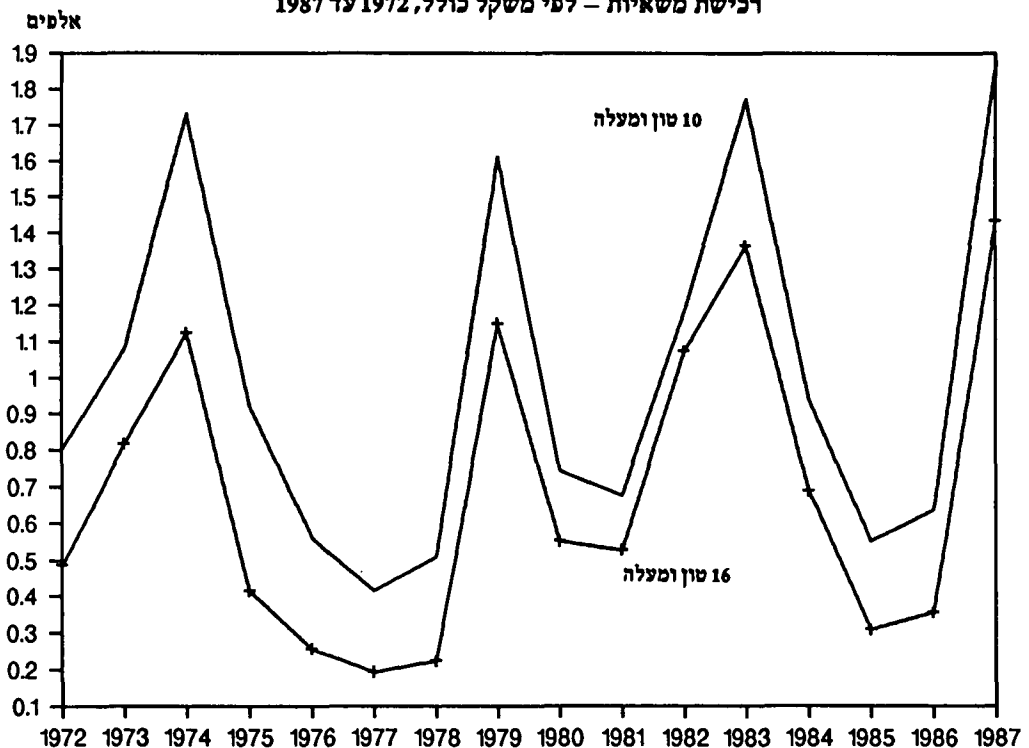
בשנים האחרונות פעלו גורמים שהגבירו את התחרות בענף המשאיות: ראשית, גברה נטייתן של חברות ייצור ההובלה עצמית, המתחרה בהובלה־בשכר באמצעות חברות ההובלה. שנית, גדל היצע שירותי ההובלה של חברות מיהודה ושומרון ומחבל עזה, שתעריפיהן נמוכים יותר, כי שכר נהגיהן נמוך־יחסית. התרחבותה של תפוקת הרכבת הואטה ב־1987, לאחר שנתיים של גידול מהיר. ההאטה נבעה כולה מרפיון כפדיון מהובלת נוסעים, פדיון ההולך ויורד בשנים האחרונות. לעומת זאת עלה ב־1987 הפדיון מהובלת מטענים, מקור הפדיון העיקרי של הרכבת (כ־80 אחוזים בשנים האחרונות). וזאת בכ־6 אחוזים, בדומה לשיעור הגידול ב־1986. נראה שגם ענף הובלה זה נהנה מהתרחבותה של הפעילות הכלכלית בשנת 1987.

ה. התקשורת

הגידול המהיר של תפוקת ענף התקשורת, שאפיין את השנים האחרונות, נמשך גם בשנת 1987, שבה גדלה התפוקה הריאלית בכ־14 אחוזים, בדומה לאשתקד. (ראה לוח ו־23). המביא גם אינדיקטורים פיסיים על שירותי הטלפון, שתפוקתם מהווה כ־90 אחוזים מתפוקת הענף). בולט גידול של כ־50 אחוזים במספר השיחות

²¹ גם גרונאו ווייס (ראה הערה 15) מגיעים למסקנה זו: "מערכת הסובסידיות הממשלתית אינה מפלה די הצורך: אין הצדקה לסכסוד התחבורה הציבורית הבינעירונית; את כל המשאבים יש להפנות לסכסוד התחבורה הציבורית בערים הראשיות (עמ' 34)".

דיאגרמה ו' - 5
רכישת משאיות - למי משקל כולל, 1972 עד 1987

הבינלאומיות היוצאות²². גם מספר השיחות הפנים-ארציות גדל ב-1987 — אמנם בקצב מתון יחסית, כ-3 אחוזים. התעסוקה בענף גדלה בכ-3.5 אחוזים, לאחר יציבות ב-1986, ונראה שנמשך גידולו של פריזון העבודה. אומדן גידול הפריזון מוטה כלפי מעלה, כי הוא משקף גם הנהגת ציוד חדש, שעתיירות העבודה של התקנתו נמוכה יחסית. הגידול המהיר של תפוקת שירותי הדואר והמברקה נמשך ב-1987, זו השנה השנייה ברציפות, לאחר כמה שנות הידרדרות. 1987 היתה השנה השלימה הראשונה להפעלת שירותים אלו על ידי "רשות הדואר" — חברה ממשלתית שהוקמה כדי לשפר את יעילותם — ונראה כי גידול התפוקה מבטא, בין השאר, את השפעת השינוי הארגוני.

תעריפי הטלפון הועלו ב-1987 פעמיים, בינואר ובאוגוסט, ותעריפי הדואר — פעם אחת, ביוני. בסך הכול עלו המחירים היחסיים של ענף התקשורת (לעומת מרד המחירים לצרכן) השנה בכ-6.5 אחוזים, לאחר יציבות ב-1986. עליית המחירים היחסיים לא מנעה גידול מהיר של התפוקה, שכנראה הושפעה מהתרחבות הפעילות הכלכלית ומגידול רב של מספר המכשירים.

ההרחבה הניכרת של היצע שירותי הטלפון לא הביאה לשיפור השירות, ומעידה על כך יציבותו של היקף התקלות (כ-3.0 בממוצע יומי, ל-1,000 קווי, בארבע השנים האחרונות). מספרן של התקלות הממתינות לתיקון אף גדל מ-3.2 ב-1985 לכ-3.8 בשנתיים האחרונות.

²² ב-1987 נפתחה מרכזת בינלאומית חדשה, שהרחיבה מאוד את התשתית בתחום זה, דבר שתרם לגידולן של מספר השיחות הבינלאומיות.

לוח ו' - 23

אינדיקטורים של הסעילות בענף התקשורת, 1984 עד 1987

העלייה או הירידה (-) הריאלית לעומת השנה הקודמת					
1987	1986	1985	1984	1987	1986
פדיון (במחירים שוטפים, מיליוני ש"ח)					
13.8	13.9	4.4	15.1	1,800	1,252
13.5	13.6	11.4	22.5	1,545	1,074
13.9	18.8	-37.0	-8.8	176	118
שירותי דואר ומברקה					
שירותי טלפון (אלפים) ¹					
10.2	8.1	8.2	10.3	1,668	1,514
8.6	9.0	8.3	6.5	-1,393	1,283
3.2	6.6	56.5	1.0	108.2	104.8
-21.4	-32.1	-23.7	-1.6	103	131
קבלת מכתמים					
קווים ישיבים מחוברים					
התקנות חדשות (במשך השנה)					
בקשות ממתינות ²					

(1) כולל שירות בולאי ושונות.

(2) סוף התקופה.

(3) לטלפונים חדשים ולהענקות.

ו. ספנות²³ ונמלים

תפוקת הספנות הישראלית התרחבה השנה במידה ניכרת, כ־8 אחוזים, לאחר שנתיים של ירידות קלות. התרומה העיקרית לגידול התפוקה באה מגידול התפוקה מהובלת מטענים בין נמלים זרים, כ־12 אחוזים, לאחר שנתיים של ירידה בתפוקה זו (לוח ו' 24) — אולם גם נפח סחר החוץ של ישראל, הן היצוא והן היבוא, תרם לגידול התפוקה הכוללת. התפוקה מהובלה ימית בין נמלים זרים מהווה כ־50 אחוזים מסך תפוקת הספנות הישראלית. לאחר מספר שנים של שפל, היתה בשנת 1987 התאוששות משמעותית בספנות העולמית. אין ספק, שתפנית זו עומדת מאחורי גידול התפוקה של הספנות הישראלית מהובלה בין נמלים זרים. עודפי ההיצע פחתו — מכ־10 אחוזים ממעמס הצי העולמי בתחילת 1987 לכ־6 אחוזים בסופה — בעיקר עקב ירידת היצע האניות. הצירוף של התאוששות בספנות העולמית וירידת עודפי ההיצע גרם לעליית תעריפי ההובלה ומחירי האניות. כבר בתחילת 1987 הסתמנה התאוששות בדמי חכירה, ובמחצית השנייה של השנה עלו דמי החכירה ותעריפי ההובלה עלייה ניכרת. חברת "צים" הקדימה לנצל את תהליך עליית המחירים, ותכננה הצטיידות מסוימת כבר במשך 1987. כ־1987 נמשכה ירידתה המתונה של רווחיות ענף הספנות הישראלית בתחום ההובלה בין נמלים זרים — ירידה שנבעה, בין היתר, מהמשך ההיחלשות של הרולר לעומת מטבעות עיקריים אחרים: הכנסות הענף בתחום זה הן ברולרים אמריקאיים, ואילו חלק מההוצאות הוא במטבעות אחרים; תעריפי ההובלה אמנם הועלו, אך העלאותם פיגרה אחר שינויי השערים.

²³ הדיון מתייחס להובלת מטענים, המהווה כ־97 אחוזים מסך פדיון הספנות. הנתונים בלוח ו' 22 כוללים אומדנים של שארית התפוקה בענף, המורכבת מהחכרת אניות לחברות זרות ומסעף "שונות".

לוח ו' - 24

פריון הובלת מטענים בספנות הישראלית, 1984 עד 1987

העלייה או הירידה (-) בתפוקה הריאלית				התפלגות הפריון		פריון	
1987	1986	1985	1984	1987	1986	1987	1986
(אחוזים)				(אחוזים)		(אלפי ש"ח)	
הפריון לפי סוג ההובלה							
סך הכול							
8.2	-0.7	-3.8	15.8	100.0	100.0	1,331	1,148
מטעני יבוא							
3.9	4.2	4.5	-1.0	32.4	33.9	431	389
מטעני יצוא							
6.8	2.3	8.9	29.8	18.9	18.9	252	217
מטענים בין נמלים							
11.7	-4.9	-11.6	23.3	48.7	47.2	648	542
זרים							

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לעומת זאת נמשכה ההתאוששות ברווחיותה של חברת "צים", זו השנה השלישית ברציפות, משתי סיבות: (א) כיוון שנתיביה העיקריים של "צים" הם לארצות הברית, היא לא הושפעה משינויי השערים אלא במידה מועטת; (ב) חברה זו מנהלת תהליך התייעלות ממושך, המתבטא בשיטת הפעלת אניותיה ובצמצום כוח העבודה. הפריון הריאלי של הנמלים עלה ב־1987 בכ־9 אחוזים, לאחר עלייה של כ־13 אחוזים ב־1986. מקור העלייה הרצופה הוא המשך הגידול כשינוע המטענים של סחר החוץ הישראלי ב־1987.

2. תעופה ושרות תעופה

שני גורמים פעלו בשנת 1987 להרחבה יתירה של הפעילות בענף התעופה ושרות התעופה — ההתאוששות בתיירות הנכנסת, במקביל להמשך הגידול ביציאות ישראלים לחו"ל (ראה הקטע על תיירות לעיל) והתרחבות נפתו של סחר החוץ הישראלי. תפוקת התעופה גדלה בכ־13 אחוזים, לעומת כ־5 אחוזים ב־1986, ותפוקת שדות התעופה גדלה בכ־17 אחוזים, לאחר יציבות בשלוש השנים הקודמות. מספר המועסקים גדל בכאחוז אחד בלבד, וכך עלה פריון העבודה ב־1987 עלייה משמעותית. בחברת "אל על" היתה ב־1987 הצטיידות ניכרת: נרכשו ארבעה מטוסים. בתעופה גדלה במהירות התפוקה הריאלית — הן מהטסת נוסעים והן מהובלת מטענים (לוח ו' - 25).

על רווחיות הענף פעלו לחיוב מספר גורמים: עליית פריון העבודה, שיפור בתפוסת המטוסים (מטענים), התייצבותם של מחירי הדלק הבינלאומיים והתחזקות המטבעות האירופיים. בכיוון הנגדי פעלה הרעת תנאי הסחר: תעריפי הטיסה לישראלים אמנם הועלו בכ־6 אחוזים במונחי דולרים (לאחר אי שינוי במשק שלוש שנים), אולם השכר למועסק בחברות התעופה עלה בכ־47 אחוזים.

לוח ו' - 25
הפריון בשירותי ההובלה האווירית¹, 1984 עד 1987

העלייה או הירידה (-) בתפוקה הריאלית				התפלגות הפריון		פריון		
1987	1986	1985	1984	1987	1986	1987	1986	
(אחוזים)				(אחוזים)		(אלפי ש"ח)		
הפריון לפי ענף								
13.6	5.2	2.2	17.5	88.1	89.0	1,022	871	חברות תעופה
17.4	0.4	0.5	-1.9	11.9	11.0	138	108	נמלי תעופה
הפריון לפי סוג השירות								
17.8	5.3	-2.8	11.4	70.8	67.9	822	665	נוסעים
11.8	1.7	16.0	39.6	20.4	22.3	236	219	מטענים
-10.0	10.5	4.0	-2.4	8.8	9.8	102	95	אחר
14.0	4.8	2.1	15.5	100.0	100.0	1,160	979	סך הכול

(1) החישובים — לפני עיגול המספרים. לא כולל החכרת מטוסים לחברות ישראליות.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

6. התיירות²⁴

א. קווי ההתפתחות העיקריים

בשנת 1987 התאוששה התיירות הנכנסת לישראל מהמשבר שפקד אותה בשנה הקודמת, והשיגה שיא חדש: מספר כניסות התיירים²⁵ הגיע לכ-1,380 אלף — שיעור גידול של כ-25 אחוזים, לאחר ירידה של כ-13 אחוזים ב-1986 — ובכך עלה בכ-9 אחוזים על השיא הקודם, שהושג ב-1985 (לוח ו'-26 ודיאגרמה ו'-6). ההכנסות מיצוא שירותי תיירות על פי מאזן התשלומים הסתכמו השנה בכ-1,350 מיליוני דולרים.

לוח ו'-26

ההתפתחות התיירות הבינלאומית לישראל, 1984 עד 1987

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת

1987	1986	1985	1984	1987	1986	1985	
25.2	-12.9	15.5	5.0	1,379	1,102	1,264	כניסות תיירים
47.1	-45.2	5.4	31.5	139	94	172	נוסעים בשוט
26.9	-16.7	14.2	7.8	1,518	1,196	1,436	סך כניסות מבקרים ¹
תיירים לפי ארץ המגורים(אזורים נבחרים)							
26.2	-1.7	6.3	8.9	840	665	677	מאירופה
16.2	3.6	-1.5	7.3	156	134	129	מהממלכה המאוחדת
16.8	-3.3	12.5	-2.0	159	136	141	מצרפת
30.9	-4.5	8.9	20.2	182	139	146	ממערב גרמניה
36.4	-40.7	-7.6	13.2	328	240	405	מארה"ב וקנדה
15.6	6.7	-10.8	11.6	92	80	75	מאסיה ואפריקה ²
-17.9	33.3	10.7	17.5	41	50	37	מדרום אמריקה
תיירים לפי דרך כניסה							
23.8	-13.9	15.3	9.9	1,151	930	1,079	דרך האוויר
29.3	39.6	63.7	100.7	83	64	46	מזוה: לאילת
29.4	-3.5	6.4	8.2	240	185	192	טיסות שכר
22.4	-16.1	17.5	10.3	911	744	887	טיסות סדירות
33.3	-7.2	17.6	-17.5	205	154	166	דרך היבשה
26.8	-6.2	7.7	-9.5	23	18	20	דרך הים

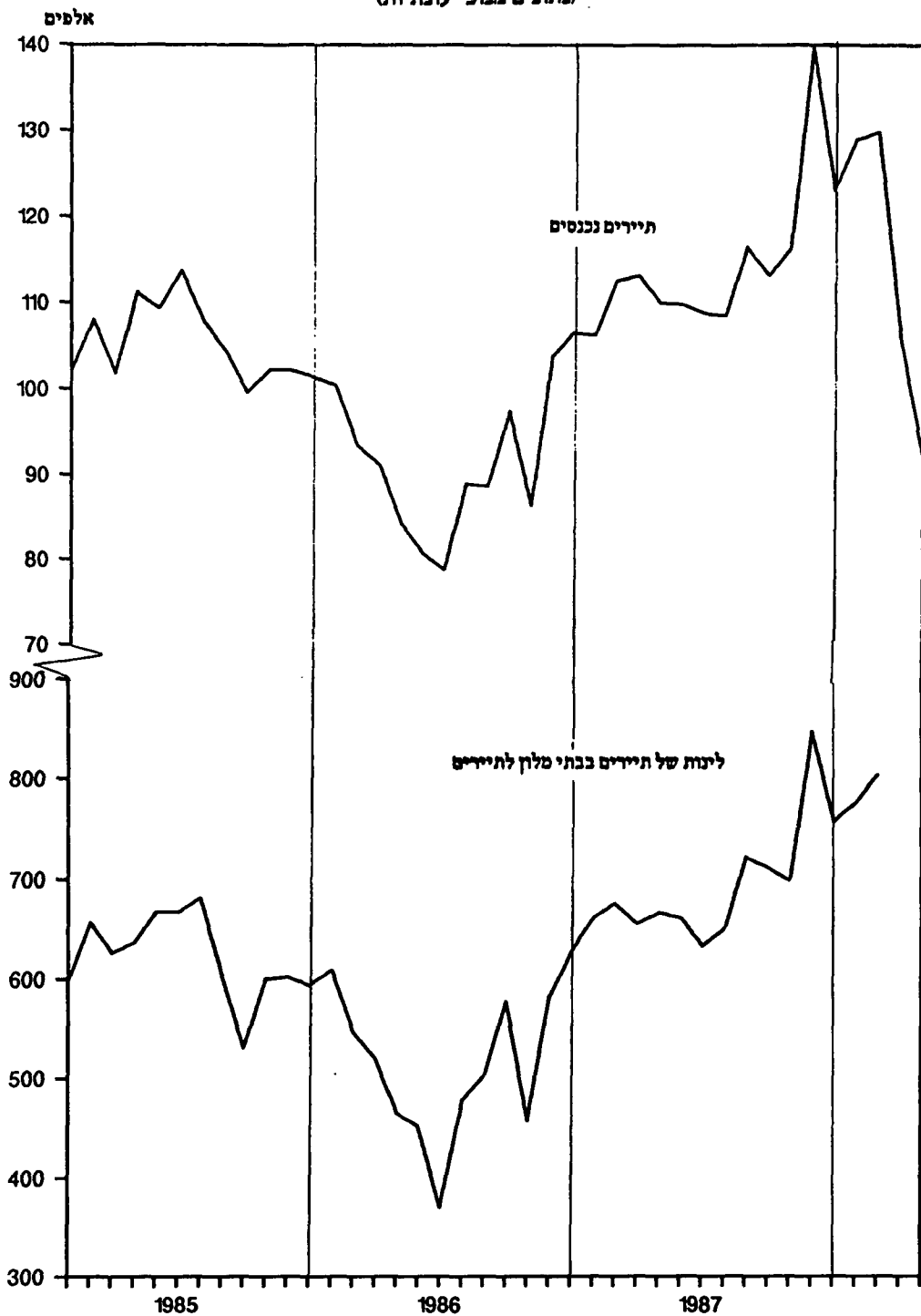
1) לא כולל נכנסים מלבנון ללא אשרת תייר (אזרחי דרום לבנון, חיילי או"ם ודיפלומטים). כמו כן לא נכללים תיירים מחו"ל לשטחים המוחזקים וביקורים של ישראלים הגרים בחו"ל ולהם דרכון ישראלי. החל במאי 1985 — כולל כניסות של תיירים לאחר ביקור של עד 7 ימים בסיני.

2) למעט לבנון, התנודות השנתיות ב"תיירות" מארץ מוצא זו היו קשורות עם מלחמת לבנון ועקבותיה.

²⁴ סעיף זה דן בעיקר בתיירים לישראל, כלומר ביצוא של שירותי תיירות. בתחומים שמצויים לגביהם נתונים סטטיסטיים דן הסעיף גם בתיירות פנים. התיירות אינה ענף מוגדר בין ענפי הכלכלה, שכן ההוצאות בסעיף זה נרשמות בענפים רבים: שירותי בתי מלון, בתי קפה ומסעדות, מסחר, תחבורה וכו'. התוצר הנובע מיצוא שירותי תיירות מוערך בכ-5 אחוזים בכלל התוצר של הסקטור העסקי. כך מדרוגת ישראל בין הארצות שתוצרן הנובע מיצוא שירותי תיירות גבוה ביותר.

²⁵ רוב הניתוחים להלן מתייחסים להגדרה זו של מספר התיירים, שאינו כולל נוסעים בשוט — שכן קבוצת מבקרים אחרונה זו, שהייתה בישראל קצרה יחסית, ולפיכך אין לגודלה השלכות נרחבות על הסקטורים השונים המשרתים את התיירות (בתי מלון, שירותי אוכל וכו'). גם בהיקף הנוסעים בשוט היתה התאוששות ניכרת ב-1987, אולם מספרם היה עדיין נמוך בכ-20 אחוזים מאשר ב-1985.

דיאגרמה ו' - 6
 אינדיקטורים של היקף התיירות הנכנסת, 1985 עד 1987
 (נתונים מגוכי עונתיות)

האירועים ביהודה ושומרון ובחבל עזה, שהחלו בדצמבר 1987, לא השפיעו על היקף התיירות הנכנסת בחודשים הראשונים של 1988 — אולם במאס ובאפריל פתחו כניסות התיירים במידה רבה²⁶. ההתאוששות ב־1987 בלטה במיוחד בתיירות מארה"ב ומקנדה — כ־36 אחוזים. עם זאת, היה היקף התיירות מארצות אלו נמוך בכ־19 אחוזים מאשר ב־1985, בעוד שהתיירות מאירופה עלתה בכ־24 אחוזים על שיאה הקודם ב־1985. (שני מקורות אלה מספקים יחד מעל 80 אחוזים מסך כניסות תיירים לישראל). ההסבר העיקרי להתפתחות דיפרנציאלית זו טמון בהמשך היחלשותו של הדולר האמריקאי יחסית למטבעות האירופיים בשנת 1987 — תהליך שצמצם את כוח הקנייה של התייר האמריקאי בשנה זו, הן בישראל והן באירופה. ענף המלונאות נהנה מגידולה הרב של התיירות הנכנסת. מספר הלינות של תיירים בבתי המלון המומלצים לתיירים עלה ב־1987 בכ־35 אחוזים, לאחר ירידה של כ־17 אחוזים בשנה הקודמת, והיה גבוה בכ־12 אחוזים ממספרן ב־1985. גם תפוסת המיטות בבתי המלון עלתה במידה ניכרת, וכן פדיונם — בכ־35 אחוזים במונחי דולרים וכ־20 אחוזים בשקלים קבועים²⁷ לאחר ירידה של כ־10 אחוזים ב־1986. הביקוש המוגבר לשיירותי מלון הביא לגידול של כ־7 אחוזים במספר המועסקים, תוך עליית פריון העבודה, שקיזזה את ירידתו בשנה הקודמת. משקלה של עלות העבודה בפדיון ירד ב־1987 — דבר שהשפיע לחיוב על רווחיותה של התיירות. לעומת זאת, כמו ב־1986, הורעו תנאי הסחר של הענף: העסקאות בענף המלונאות נקובות ברובן בדולרים של ארה"ב, והמחירים מוכתבים על ידי תעריפים מחייבים ולפיכך לא ניתן להעלותם בכל עת. במשך 1987, בייחוד בסופה, השקל אף יוסף לעומת הדולר, בעוד שהעלויות בענף המשיכו לעלות. מספר גורמים — פיתוח השקל בינאר 1987, העלאת תעריפי הלינה בדולרים בכ־10 אחוזים בממוצע ותיקון שיעורו של הערך המוסף במלונאות לצורך חישוב ביטוח השער בסוף 1986 — הביאו לעליית מחירי התפוקה של הענף, אולם נראה שעלייה זו לא הרביקה את גידולן של עלויות הייצור.

ב. התיירות העולמית

הרקע להתאוששות התיירות לישראל בשנת 1987 הוא המשך ההתרחבות של התיירות העולמית, זו השנה החמישית ברציפות — הודות לגידול התוצר וההכנסה ברוכ הארצות המתועשות בשנים האחרונות. השנה חזר גידולה של התיירות העולמית לקצב של 1985, כ־4 אחוזים, לאחר האטת מה ב־1986. התאוששות התיירות הנכנסת הקיפה ב־1987 גם את ארצות המזרח התיכון (למעט ישראל), אולם קצבה היה איטי הרבה יותר מזה של התיירות לישראל. לפיכך היתה רמת התיירות לאזור זה ב־1987 נמוכה בכ־10 אחוזים מאשר ב־1985.

שנת 1987, כמו השנה שקדמה לה, אופיינה בשינויים חריפים בזרמי התיירות הכין־ארציים. התיירות מארה"ב לאירופה התאוששה, לאחר ירידה תלולה ב־1986 — בעיקר הודות לשיפור באווירה הביטחונית. עם זאת, חלקה של התיירות האמריקאית לאירופה בכללה בסך התיירות הנכנסת ליבשת זו לא חזר לרמה שלפני 1986, כי, כוח הקנייה של התייר האמריקאי באירופה הוסיף וירד ב־1987 (לוח ו'־27). היחלשות הדולר הביאה ב־1987 לגידול ניכר של התיירות הנכנסת לארה"ב. כמו כן נמשך הגידול בתיירות הנכנסת ליצדים במזרח הרחוק, באוקיאנוס השקט ובאיים הקריביים, זו השנה השנייה ברציפות.

ג. התיירות הנכנסת לישראל

ההתאוששות המהירה של התיירות הנכנסת בשנת 1987 מבטאת, בין היתר, הערר פעולות טרור בשנה זו, הן במזרח התיכון והן מחוצה לו — לאחר שהתגברות הטרור באירופה ובארצות הים התיכון במחצית השנייה של 1985 הביאה, כזכור, לצמצום ניכר של התיירות הנכנסת לישראל ב־1986.

²⁶ בתחילת מאי 1988 הקים משרד התיירות קרן מיוחדת לעידוד תיירות פנים, בעקבות סימני רפיון בתיירות הנכנסת בחודשים הקודמים.

²⁷ ניכוי המחירים נערך באמצעות מדר המחירים לצרכן. חסר מדר למחירי התשומות בבתי מלון, ולשם בנייתו דרוש מחקר על "סל ההוצאות" בהם.

לוח ו' - 27

שינויים בכוח הקנייה היחסי של מטבעות שונים בארצות שונות, 1986 ו-1987
(העלייה או הירידה (-) באחוזים מעוגלים לעומת השנה הקודמת)¹

יעד התיירות							ארץ המוצא
ישראל	שווייץ	ארה"ב	יוון	איטליה	ספרד	צרפת	
							1986
-13	-26	-	-16	-25	-23	-23	ארה"ב
0	-15	15	-4	-14	-11	-12	הממלכה המאוחדת
13	-3	30	10	-2	1	-	צרפת
15	-2	33	12	0	3	2	מערב גרמניה
-	-15	15	-3	-13	-11	-12	ישראל
							1987
-7	-15	-	-14	-14	-13	-13	ארה"ב
4	-5	12	-3	-3	-3	-2	הממלכה המאוחדת
6	-3	15	-1	-1	0	-	צרפת
8	-1	17	1	1	1	2	מערב גרמניה
-	-9	7	-7	-7	-6	-6	ישראל

(1) מספר בלוח, למשל המספר בשורה של ארה"ב והעמודה של צרפת, מבטא את השינוי באחוזים לעומת השנה הקודמת בכוח הקנייה של המטבע השייך לארץ השורה (ארה"ב) בארץ העמודה (צרפת). יחסית לארץ השורה. הדולר האמריקאי יכול היה לקנות ב־1987 13 אחוזים פחות מוצרים בצרפת מאשר ב־1986 יחסית לארה"ב. כל הנתונים מבטאים את השינוי בשער החליפין הרשמי ובמדר המחירים לצרכן. המקור: פרסום של קרן המטבע הבינלאומית ועיבודי בנק ישראל.

תופעה זו — תגודות ניכרות בתנועת התיירות לישראל עקב שינויים במצב הביטחוני במזרח התיכון — מאפיינת את הענף כבר שנים רבות²⁸. בכל המקרים הוסברה מהירות ההתאוששות, בין היתר, בביקורי תיירים שנדרחו מהתקופה הקודמת, ואין ללמוד ממנה על מגמה עתידית לטווח ארוך יותר. ההתאוששות המהירה של התיירות הנכנסת מארה"ב וקנדה ב־1987 באה לאחר שבשנת 1986 התרכזו הצמצום בעיקר בתיירות ממוצא זה (ירידה של 41 אחוזים). לעומת זאת, התיירות מאירופה כמעט לא פחתה ב־1986 (ירידה של פחות מ־2 אחוזים), ואילו ב־1987 גדלה גם היא במידה ניכרת. התחזקות המטבעות האירופיים לעומת הדולר ב־1986 מנעה את הצמצומות התיירות מאירופה לישראל באותה שנה — והמשכו של תהליך זה ב־1987 מיתן את התאוששות התיירות מארה"ב לישראל²⁹. בתיירות לאילת שוררת מגמת עלייה רבי־שנתית: בשנת 1987 היוו התיירים שנכנסו לאילת דרך האוויר כמעט 10 אחוזים מסך התיירים שהגיעו בדרך זו, לעומת כ־7 אחוזים ב־1986 וכ־4 אחוזים ב־1985. בארבע השנים

²⁸ ב־1967 (השנה של מלחמת ששת הימים) ירד מספר התיירים בכ־11 אחוזים, וב־1968 עלה בכ־48 אחוזים. ב־1973 (השנה של מלחמת יום הכיפורים) ירד מספר התיירים בכ־11 אחוזים; הוא המשיך לרדת ב־1974 וב־1975 בכ־7 אחוזים נוספים (כתוצאה מהמתיון העולמי, שהשפיע על היקף התיירות בעולם), וב־1976 עלה בכ־30 אחוזים. ב־1982 (השנה של מלחמת שלום הגליל) ירד מספר התיירים בכ־13 אחוזים, וב־1983 הוא עלה בכ־16 אחוזים.

²⁹ נראה, שגורמים נוספים, משניים אך לא בלתי־חשובים, השפיעו ב־1987 על תנועת התיירות מארה"ב לישראל. ייתכן, למשל, כי התמוטטות הבורסה בניו יורק באוקטובר 1987, שבעקבותיה הואצה היחלשותו של הדולר, הקטינה בסוף השנה ובתחילת 1988 את זרם התיירות הכולל היוצא מארה"ב.

האחרונות גדלה התיירות בדרך האוויר לאילת בכ־55 אחוזים לשנה בממוצע, בו בזמן שסך התיירות דרך האוויר גדלה בכ־8 אחוזים בממוצע שנתי. להתפתחותה של אילת כמוקד תיירות סייעה, מצד ההיצע, הרחבת התשתית התיירותית, וכן הנהגת אזור הסחר החופשי לפני כשנתיים — צעד שהוזיל את הפעלת בתי המלון והביא להרחבת היצע העבודה. כן נראה, שהאירועים בשטחים המוחזקים, השפעתם על אילת קטנה יותר מאשר על ישראל בכללה, וזאת הודות לריחוקה ממרכז הארץ.

לוח 1' - 28

בתי מלון המומלצים לתיירים — לינות, תפוסה, שהות ממוצעת, פדיון וגורמי ייצור, 1984 עד 1987

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת							
1987	1986	1985	1984	1987	1986	1985	
מספר הלינות (אלפים)							
20.4	-2.8	21.7	-1.4	13,385	11,114	11,432	סך הכול
34.6	-17.0	19.1	4.6	8,331	6,189	7,461	מזה: תיירים — סך הכול
38.7	-42.0	10.7	8.5	2,266	1,633	2,818	מארה"ב
2.6	24.0	27.0	-11.5	5,055	4,925	3,971	ישראלים
תפוסת המיטות (אחוזים)							
				59.1	50.6	53.9	סך הכול
							ביישובים נבחרים:
				54.1	42.2	51.6	ירושלים
				59.8	52.0	54.7	תל אביב
				76.8	69.5	64.5	אילת
				55.8	46.9	54.0	בבתי מלון של 5 כוכבים
שהות ממוצעת של תיירים יוצאים' (מספר ימים)							
				10.5	10.8	10.8	סך הכול
				11.2	11.7	10.4	מארה"ב
הפדיון (מיליוני דולרים)							
34.9	10.1	17.8	-3.2	599.1	444.0	403.2	סך הכול
49.6	-15.3	10.4	2.4	302.3	202.1	238.6	מתיירים'
23.0	47.0	30.4	-11.6	297.5	241.9	164.6	מישראלים'
				44.8	39.9	35.3	פדיון ללינה (דולרים)
6.4	1.9	11.5	1.6	23.2	21.8	21.4	המועסקים(אלפים)
מספר החדרים ומיטות (אלפים)							
2.3	4.0	6.4	2.9	31.7	31.0	29.8	חדרים
-1.4	4.1	9.0	1.1	62.0	62.9	60.4	מיטות

(1) ששחו בישראל פחות מחודש ימים.

(2) הוצאות על שירותי מלון שלא חל עליהם מע"מ.

(3) כולל הוצאות תיירים על שירותי מלון שחל עליהם מע"מ.

מספר הלינות בבתי המלון המומלצים לתיירים, שהוא אינדיקטור לפעילות בענף המלונאות, גדל ב־1987 בכ־20 אחוזים, לאחר ירידה בכ־3 אחוזים ב־1986. עליית מספרן של הלינות ב־1987 הביאה עמה עלייה ניכרת בתפוסת המיטות — לכ־60 אחוזים, לעומת 51 אחוזים ב־1986 (לוח ו'28). הגידול בסך הלינות נופל מגידול מספרן של לינות התיירים, משום שהתרחבות תיירות הפנים הואטה במידה ניכרת: מספר הלינות של ישראלים עלה בכ־3 אחוזים בלבד, לאחר גידול של 25 אחוזים לשנה בשנתיים הקודמות. ההתרחבות המהירה של תיירות הפנים ב־1985 נבעה מהתייקרות הנסיעות לחו"ל (עקב העלאת מס הנסיעות), שהביאה לירידה תלולה ביציאות ישראלים לחו"ל. הניסיון של 1985 ו־1986 מלמד, כי גמישויות המחיר של הביקוש לשירותי תיירות פנים ולנסיעות לחו"ל בקרב הישראלים הן גבוהות יחסית. ב־1986 ניצלו הישראלים הנחות (הוזלת תעריפי הלינה), שבתי מלון הציעו כדי לפצות את עצמם על הצטמצמות היקף הלינות של תיירים באותה שנה (בכ־17 אחוזים), ובמקביל שבו והגדילו גם את מספר יציאותיהם לחו"ל, אף כי היקפן נשאר נמוך יחסית ל־1984. בשנת 1987, עם התאוששות התיירות הנכנסת, פחת הצורך של בתי המלון להציע הנחות; כיוון שהעדפת נופש בחו"ל בקרב הישראלים נשארה בעינה, נמשך הגידול המהיר ביציאות לחו"ל, כ־17 אחוזים³⁰.

ההתפתחויות בתפוקת בתי המלון בשנת 1987 מתבטאות גם בפונקציית הייצור של הענף: התרחבותם של גורמי הייצור נפלה מזו של הפעילות, הן במונחי לינות והן במונחי פדיון בשקלים קבועים. מספר המעוסקים גדל בכ־7 אחוזים, ואילו שיעור גידולו של ההון, הנמדד לפי מספר חדרי המלון ומספר המיטות, הואט ב־1987 לעומת 1986 — כ־2 אחוזים לעומת כ־4 אחוזים, וכאחוז אחד בלבד לעומת כ־4 אחוזים, בהתאמה. נראה אפוא, שהן התמורה להון בבתי המלון והן פדיון העבודה עלו השנה. גידול הרווחיות ב־1987 מתבטא בירידת עלות העבודה ליחידת תפוקה: בעוד שהפדיון לשכיר עלה בכ־35 אחוזים, עלה השכר למשרת שכיר בכ־32 אחוזים. בהתפתחויות אלו אין לראות ראשיתה של מגמה — אלא בעיקר תיקון להרעת הרווחיות הכוללת ב־1986, הרעה שנבעה מירידת הפדיון במחירים קבועים באותה שנה, כך כבד עם המשך התרחבותם של גורמי הייצור, ובייחוד ההון. באותה שנה הורגשה לראשונה השפעת הרפורמה שהונהגה בסיוע הממשלתי, והוחלה גם על ההשקעות בבתי מלון, במטרה להגביר את גיוס ההון בתנאי שוק.

יש לזכור, כי רווחיות המלונות מושפעת גם מהשינוי במחירים היחסיים של התשומות והתפוקות בענף. שיעור עליית מחיריה של תפוקת בתי המלון ב־1987 נפל מזה של התשומות המקומיות, ובייחוד של השכר, משום שרוב המחירים בענף נקובים בדולרים ואינם משתנים במשך העונה. בזה דומה תפוקת ענף המלונאות ליצוא אל השוק האמריקאי, שאף הוא סבל ב־1987 מירידת הרווחיות ליחידת יצוא (כפי שמפורט בפרק ו').

³⁰ אין נתונים מוגדרים על מספר התיירים היוצאים מישראל לחו"ל. היקף היציאות של ישראלים לחו"ל (נתון הכולל את כל התיירים, אך לא אותם בלבד) ב־1987 כולה עבר את השיא, שנרשם ב־1983.